

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6 Tel.: 048/535 2515 Fax: 048/535 2332

Katedra pedagogiky a psychologie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát) Jitka Marková

adresa: Gen. Svobody 1722, 431 11 Jirkov

obor (kombinace): sociální pracovník

Název BP: **Negativní důsledky dlouhodobé výplaty dávek sociální péče
rodinám s dětmi**

Název BP v angličtině: The Negative Reasons of Longterm Financial Social Support to
Families with Childern

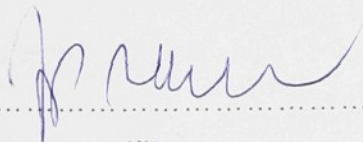
Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Libor Novosad PhD.

Konzultant:

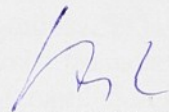
Termín odevzdání: 30. 4. 2003

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 22. 12. 2001

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): MARCOVA JITKA

Datum: 29. 12. 2001

Podpis:

Cíl: V souvislosti s ekonomickou reformou v naší společnosti došlo k významným změnám v životě mnohých občanů. Závažným společenským problémem se stala nezaměstnanost. Z tohoto důvodu byla vytvořena tzv. záchraná síť, jejíž nedílnou součástí jsou i dávky sociální péče podmíněné sociální potřebností. Cílem mé práce je zmapovat situaci v této oblasti a prokázat, zda poskytování uvedených dávek plní svůj účel. Zároveň bych chtěla poukázat na některé skutečnosti související s dlouhodobou výplatou opakovaných dávek sociální péče a to zejména u rodin s nezaopatřenými dětmi.

Vzhledem k tomu, že několik let pracuji na úseku péče o rodinu, domnívám se, že mohu svým specifickým pohledem přispět k zpřehlednění dané problematiky a navrhnout určitá dílčí řešení.

Hypotézy:

1. Domnívám se, že současný princip sociální pomoci v ČR působí na klienty demotivačně a nepodněcuje snahu o zlepšení špatné sociální situace vlastními silami.
2. Předpokládám, že dlouhodobé pobírání dávek sociální péče rodiči má vliv na snížení profesní motivace dětí.

Struktura:

Bakalářská práce bude zpracována formou dotazníku a vyhodnocení statistických údajů:

- vymezení sledovaného problému
- popis aktuální situace
- stanovení hypotéz
- vymezení metod šetření
- volba zkoumaného vzorku
- provedení šetření
- vyhodnocení šetření
- interpretace výsledků šetření ve vztahu ke stanoveným hypotézám
- návrh opatření řešících problematiku vyplývající z výsledků šetření

Metody:

- dotazník
- zpracování statistických údajů MPSV
- analýza údajů získaných ze spisové dokumentace OSVaZ MěÚ Jirkov

Základní literatura:

Hartl P., Hartlová H.: Psychologický slovník, Portál, Praha 2000

Mareš P.: Nezaměstnanost jako sociální problém, Sociologické nakladatelství, Praha 1994

Potůček M.: Sociální politika, Sociologické nakladatelství, Praha 1995

Vágnerová M.: Psychopatologie pro pomáhající profese, Portál, Praha 2000

Zákon ČR č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti ve znění pozdějších předpisů

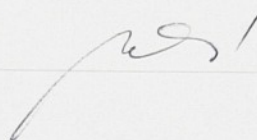
Vedoucí práce PhDr. Mgr. Libor Novosad PhD.

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu.

V Liberci dne: 11. 11. 2003

Jitka Marková

Prohlášení k využívání výsledků BP:

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé bakalářské práce a prohlašuji, že **souhlasím** s případným užitím mé bakalářské práce (prodej, zapůjčení, kopírování, apod.).

Jsem si vědoma toho, že: užit své bakalářské práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše). Bakalářská práce je majetkem školy, s bakalářskou prací nelze bez svolení školy disponovat.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu bakalářskou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

Autor:

Jitka Marková

Podpis:

Adresa:

Gen. Svobody 1722

431 11 Jirkov

Datum: 11. 11. 2003

Poděkování:

Děkuji všem, bez nichž bych asi nikdy svoji práci nedokončila. Především děkuji vedoucímu práce PhDr. Liborovi Novosadovi za podnětné rady, ochotu a trpělivost. Dále děkuji všem kolegyním z Odboru sociálních věcí a zdravotnictví Městského úřadu v Jirkově za poskytnutí statistických údajů a praktickou pomoc při provádění výzkumu, Mgr. Evě Reicheltové za stylistické úpravy a mému manželovi za pomoc při počítačovém zpracování a morální podporu.

ANOTACE

Bakalářská práce se ve své teoretické části zabývá příčinami a vznikem chudoby. Poskytuje stručný přehled historického vývoje sociální práce a monitoruje současný sociální systém v České republice.

Praktická část je zaměřena na občany, kterým jsou vypláceny dávky sociální péče podmíněné sociální potřebností. Zkoumá změnu postojů a vliv dlouhodobého pobírání uvedených dávek na životní styl rodin.

ANNOTATION

Bachelor's work is in its theoretic part concentrated to reasons and origin of poverty. It provides brief survey of historical development of social work and monitors contemporary social system in the Czech Republic.

Practical part concentrates to citizens to whom welfare service allowances are paid out subject to social needs. The work investigates change of attitudes and influence of long-term receiving of mentioned allowances to family lifestyle.

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Bakkalaureatsarbeit im theoretischen Teil befasst sich mit den Ursachen und der Entstehung der Armut. Sie gewährt die kurzgefasste Übersicht der historischen Entwicklung der Sozialarbeit und sie beschreibt das gleichzeitige Sozialsystem in der Tschechischen Republik.

Das praktische Teil konzentriert sich auf die Bürger, die Sozialleistungen langfristig erhalten. Sie untersucht die Änderung der Stellungen und den Einfluss des langfristigen Empfanges der bezeichneten Sozialleistungen auf den Lebensweise der Familien.

Obsah:

I. Teoretická část

1. Vymezení pojmu chudoba, vznik a příčiny
2. Historický vývoj sociální práce
3. Současná sociální politika ČR
4. Systém sociálního zabezpečení
5. Zákon o životním minimu
6. Zákon o sociální potřebnosti
7. Dávky sociální péče podmíněné sociální potřebností

II. Praktická část

1. Hypotéza číslo 1
2. Vypracování dotazníku a výběr respondentů
3. Provedení výzkumu a zpracování výsledků
4. Vyhodnocení výsledku šetření ve vztahu k hypotéze č. 1
5. Hypotéza číslo 2
6. Charakteristika vybraných rodin a vývoj sociální situace
7. Vyhodnocení výsledku šetření ve vztahu k hypotéze č. 2
8. Návrh dílčích změn
9. Závěr

III. Přílohy

I. Teoretická část

I. 1 Vymezení pojmu chudoba, její vznik a příčiny

Návrat demokracie a ekonomická transformace v naší republice přinesly s sebou kromě všeobecně známých pozitiv i určité negativní skutečnosti.

V socialistickém Československu byla plná zaměstnanost, existovala dokonce povinnost pracovat a její plnění bylo vynucováno zákonem. Podle Potůčka (7) se od kategorie „pracujících“ se odvozoval sociální statut, sociální výhody a možnost participovat na sociálních opatřeních státu. Stát požadoval práci, na druhou stranu ale i vytvářel podmínky a možnosti pracovního uplatnění. Rodiny s dětmi byly podporovány přídavky na děti, existovaly soustavy předškolních zařízení, potraviny a dětské ošacení byly cenově zvýhodňovány. Bezplatné školství a zdravotnictví bylo občany považováno za samozřejmost. V systému sociální péče byl však občan postaven do role pasivního příjemce dávek či služeb, jakákoli občanská iniciativa v tomto směru nebyla tolerována. Tento stav byl z dlouhodobého hlediska neudržitelný.

Po roce 1989 dochází k sociální polarizaci a výrazným příjmovým nerovnostem. Nejdříve byla nezaměstnanost a chudoba jen vzdálenou hrozbou, nyní se však stala pro řadu občanů nepříjemnou skutečností. Potůček (7) uvádí, že chudoba je průsečíkem působení trhu, státu a činností či nečinností jednotlivců a rodin. Obecná tendence trhu – činit bohaté bohatšími a chudé ještě chudšími – je vyvažována redistributivními politikami států, které v konečném důsledku bohatým berou a chudým dávají. Jednotlivci a jejich rodiny používají na tomto kolbišti svou vlastní strategii. Buď se aktivně snaží o maximální uplatnění na trhu a dosažení dostatečných příjmů jeho prostřednictvím nebo pasivně spoléhají na jeho redistribuční mechanismy, které jim umožní přežít.

Různé sociální filozofie vysvětlují různými způsoby příčiny vzniku chudoby. Liberálně smýšlející lidé předpokládají, že chudoba je důsledkem nějaké osobní

vlastnosti jedince, jako například nedostatečné vzdělání, duševní méněcennost, neschopnost přizpůsobit se požadavkům, nedostatečná snaha apod. Chudoba je jednoznačně zaviněna jedincem čili lze ji nazvat chudobou zaslouženou. Socialisté viní z chudoby kapitalismus, trh a jeho instituce. Toto jsou dva vyhraněné názory mezi nimiž existuje množství dalších variant. Za zmínku stojí teze o kultuře chudoby, která je definována jako mezigeneračně předávaná neschopnost využít nabízejících se možností. Člověk se narodí do prostředí chudoby, tento styl přijme za vlastní a do konce života jej neopustí.

Lze přesně určit, jaká je hranice chudoby a kolik občanů lze zařadit do této kategorie? Chudoba je totiž pojmem do jisté míry relativním. Jiná měřítka chudoby jistě mají obyvatelé ekonomicky vyspělých států než obyvatelé rozvojových zemí. V rozvojových zemích hovoříme podle Žižkové (3) o tzv. subsistenčním minimu, což vyjadřuje míru prostředků nutných k úhradě potřeb holého přežití neboli zajištění nezbytných fyziologických potřeb člověka. Zahrnuje pouze výdaje na nejjednodušší stravu a minimum potřeb odívání, bydlení a vytápění. Toto měřítko může být uplatňováno v zemích, kde je nebezpečí smrti hladem stále aktuálním problémem, nebo v období rozsáhlých přírodních katastrof či válečných konfliktů. Pro vyspělé země je dnes považována za nerelevantní. Rada Evropy vymezila v roce 1984 pojem chudí lidé takto: jsou to lidé, kteří disponují tak malým objemem prostředků, že jsou vyloučeni ze způsobu života v jejich zemi přijatelného jako minimum. Chudobu lze vyměřit dle těchto základních indikátorů:

1. Zákonem stanovená hranice životního minima
2. Míra chudoby užívaná orgány Evropské Unie. V pásmu chudoby se ocitají domácnost, jejichž příjem klesne pod 50 % příjmového mediánu (průměrného příjmu) ekvivalentní dospělé osoby, přičemž první dospělý se započítává koeficientem 1,0, ostatní dospělý koeficientem 0,7 a děti koeficientem 0,5.
3. Subjektivní pocit chudoby, který plyne z deklarace dotázaného. Je založen na hodnocení vlastní životní situace jedincem či domácností. Souvisí s tím, zda se lidé subjektivně cítí být chudými či nikoli. Protože hranice vnímání chudoby a potřeby jednotlivců jsou individuální, neslouží tento princip ke stanovení oficiální hranice

chudoby a má spíše doplňkový význam. Je důležitý pro výzkum příjmové situace a životního standardu jednotlivců a rodin. (7)

V této souvislosti je třeba zmínit i pojem skryté chudoby, kterou rozumíme „balancování na hranici hmotné nouze i sociálního vyloučení, vzdalování se společností uznávaným normám životního standardu, redukci životních příležitostí a omezený přístup k občanskému dění.“ (6)

Pro účely této práce bude chudoba posuzována dle prvního kritéria, tj. dle platné právní úpravy životního minima. Životní minimum představuje absolutní míru chudoby, kdy je na základě tzv. koše minimálních potřeb stanovena částka minimálního příjmu.

I. 2. Historický vývoj sociální politiky

Již od počátku vývoje lidské společnosti docházelo k majetkovým rozdílům mezi jednotlivými občany a mezi rodinami. Na konci období prvobytně pospolné společnosti vzniká vrstva majetnějších osob a na druhé straně vrstva lidí zcela nemajetných. V období otrokářství se majetkem stává člověk sám. V postavení otroka neměl žádná práva, ale toto postavení mu v mnoha společnostech zajišťovalo základní sociální jistoty – jídlo a nocleh. Pravidla se v jednotlivých starověkých státech značně lišila, např. ve starověkém Egyptě mohl otrok vlastnit majetek, se kterým mohl volně disponovat. Nemohl však rozhodovat o svém životě, na rozkaz svého pána mohl být prodán nebo dokonce i zabit. O nějakém systému sociální péče v tomto období nelze hovořit. Jen např. v období náboženských slavností bylo rozdáváno jídlo chudým a někteří jednotlivci z bohaté vrstvy občas vykonali nějaké dobrodění formou poskytnutí milodaru nebo se ujali výchovy chudého dítěte. Jednalo se však vždy o individuální skutky. V období feudalismu částečně zabezpečuje péči o potřebné církve. S vývojem kapitalismu dochází k výrazným společenským změnám a s tím i k potřebě změny v sociálním zabezpečení občanů.

Přehled nejvýznamnějších mezníků ve vývoji sociální politiky v Evropě. (5)

Německo

1530 císařským výnosem byla městům a obcím stanovena povinnost starat se o lidi v nouzi

1794 pruský občanský zákoník legalizoval činnost vzájemných podpůrných spolků a ukládal státu, zaměstnavatelům a místním úřadům poskytovat podporu v obtížných životních situacích

1889 zavedeno starobní a invalidní pojištění

1922 zákon o péči o mládež

1924 zákon o sociální pomoci

1927 vytvoření soustavy pojištění v nezaměstnanosti

V období fašistického státu byla sociální politika založena na principu nadřazenosti arijské rasy – pomoc byla garantována pouze arijským rodinám.

1954 ustanovení nezávislých sociálních soudů zabezpečujících zákonnost v činnosti soustav sociálního zabezpečení

1957 nové zákony o starobním a invalidním pojištění, pojištění pro případ úmrtí partnera, zaveden princip indexace důchodů podle růstu životních nákladů

1990 přijetí Smlouvy o sjednocení, která předpokládá postupné splynutí soustav sociálního zabezpečení bývalé NDR a SRN

Velká Británie

- 1833 tovární zákon omezující práci dětí
- 1834 zákon o podpoře chudých
- 1875 zákon o veřejném zdraví
- 1908 zákon o starobním pojištění
- 1911 zdravotní pojištění a pojištění v nezaměstnanosti
- 1920 zákon o podpoře v nezaměstnanosti
- 1934 vznik Rady pomoci nezaměstnaným
- 1948 zákon o sociální pomoci
- 1986 zákon o sociálním zabezpečení se zpřísněním podmínek poskytování některých sociálních dávek

Švédsko

- 1763 zákon o podpoře chudých
- 1847 novelizovaný zákon o podpoře chudých umožňující odvolání proti rozhodnutí
- 1891 zavedeny dotace dobrovolným sdružením poskytujícím nemocenský příspěvek
- 1913 povinné starobní a invalidní pojištění
- 1933 nová politika zaměstnanosti, zavedeny příspěvky na nájemné a bytovou výstavbu
- 1948 všeobecná jednotná penze
- 1956 zákon o sociální pomoci
- 1963 zákon o národním pojištění

1981 zákon o sociálních službách a dodatek o péči o mladistvé, alkoholiky a toxikomany. Reguluje provoz dětských domovů a ústavů pro dospělé. Vychází z celkového posouzení situace jednotlivce a rodiny. Zákon byl v posledním desetiletí 20. stol. inovován, neboť došlo ke zrušení ústavní péče – děti a mládež jsou umisťovány v nahradních či pěstounských rodinách, dospělí jsou podporováni ve své nezávislosti – osobní asistence, chráněné či podporované bydlení a zaměstnávání.

Vývoj na území dnešní České republiky (5)

Na území našeho státu se od středověku postupně vytvářela a rozrůstala soustava institucí zajišťující pomoc občanům v obtížných životních situacích. Počátky a vývoj péče o potřebné jsou v mnohém totožné s vývojem v zemích Západní Evropy.

V prvopočátku organizovala pomoc potřebným především církve prostřednictvím klášterů, při kterých začaly vznikat řádové nemocnice, útulky pro chudé, staré, postižené a sirotky. Nemocnice a chudobince se nazývaly špitály a byly nejčastěji spravovány jednotlivými řeholními řády. (První špitál zřídil roku 929 v Praze kníže Boleslav I. jako azyl pro 12 chudých nemocných. V roce 1135 jej Soběslav I. daroval Vyšehradské kapitule.) Soustava špitálů byla téměř zrušena v období husitských válek, byly však pořádány sbírky ve prospěch chudých a nemocných. Spolu s růstem chudých ve 13. a 14. století se začala částečně podílet na péči o potřebné i města. Zaměstnávala a vyplácela veřejné lékaře, opatrovníky chudých a ve větších městech byla otevřena městská lázeňská zařízení, v nichž byla chudině poskytována bezplatná péče. Na konci středověku spolky nábožensky založených žen – bekyně ošetřovaly nemocné a pečovaly o odložené děti tak jako jeptišky, aniž by složily řeholní slib. Ve 14. a 15. století začala vznikat cechovní sdružení a bratrstva. Jednalo se o stavovské organizace, které zajišťovaly pevný počet řemeslníků jedné specializace tak, aby byli schopni se uživit a rovněž pečovaly o jejich rodiny.

V období renesance přebírá část doposud převážně církevní péče nová silnici společenská třída – měšťanstvo. Již v roce 1848 byl občany Menšího města pražského založen Městský špitál s na svou dobu přísnými hygienickými pravidly. Od 16. století

byly zakládány sirotčince, které poskytovaly základní péči opuštěným dětem. V roce 1620 byla císařem Ferdinandem I. zřízena nemocnice Milosrdných bratří, která byla jako první na našem území funkčně rozdělena na špitál poskytující péči sociální a nemocnici s péčí zdravotní. V roce 1681 byl přijat zákon o žebrácích a tulácích, jenž vymezoval místa, kde se mohou žebráci pohybovat.

Od poloviny 18. století dochází v Evropě k mnoha změnám v ekonomické a následně i sociální sféře. Budují se zařízení nejen azylová, ale též léčebná. Na panstvích hraběte Jana Boquoye vzniká chudinský ústav později nazvaný „Spolek lásky k bližnímu“. Každé panství bylo rozděleno na chudinské okrsky, které řídil farář, který spolu s účetním a „chudinským otcem“ pečoval o sbírky a uděloval z nich potřebnou pomoc chudým. Rozdělování vycházelo ze znalosti problematiky dané lokality a bylo dozorováno vrchností.

V období vlády Marie Terezie byla vytvořena soustava škol a zvláštní péče byla věnována výchově a vzdělávání zanedbaných dětí. Vznikají nejnižší typy obecných škol, tzv. tkalcovské školy, do kterých docházely děti z nejchudších sociálních vrstev, které dosud neměly ke vzdělání žádný přístup. V této škole rovněž pracovaly, jejich výdělek byl předáván rodině, ale alespoň několik hodin týdně se věnovaly výuce čtení a psaní.

V období osvícenství přichází katolická církev o své postavení v oblasti péče o chudé. Josef II. zrušil svými dekrety některé kláštery nebo výrazně omezil jejich pravomoc. Byly zrušeny některé hygienicky nevyhovující špitály a zřízeny nové zdravotní a sociální instituce: v roce 1789 chorobinec na Karlově s oddělením pro duševně nemocné staré muže a ženy, porodnici a v roce 1790 Všeobecnou nemocnici. Roku 1789 vzniká Pražský nalezinec jako útulek pro nemanželské děti před předáním do pěstounských rodin, později byla jeho kapacita rozšířena i na děti nalezené. V roce 1781 Josefem II. vydaná „Pravidla direktivná“ určovala řád nově zřizovaných institucí, tj. nalezinců, sirotčinců, porodnic, nemocnic a chudobinců a rovněž podporovala rozvoj ústavní formy péče. Na základě těchto předpisů byly zavedeny farní chudinské ústavy, které byly financovány veřejnými sbírkami, dědickými dary a z peněžitých pokut uložených městem. Staly se základem péče o chudé a plnily funkci až do vydání domovského zákona. Roku 1868 uložil chudinský zákon obci povinnost

pečovat o občana, který se ocitl v nouzi, pokud o něj nemohly pečovat osoby ze zákona povinné (rodinní příslušníci). Chudým a jejich rodinným příslušníkům byla poskytována nezbytná péče, tj. strava, obuv, ošacení, přístřeší, otop, ošetření v nemoci a výchova potomků. Pomoc byla poskytována peněžitou nebo naturální formou, další možnosti bylo umístění do ústavního zařízení. Pokud obec neměla dostatek prostředků k zaopatření svých chudých, přecházela tato povinnost na vyšší správní celky na základě principu obec – okres – stát.

Od počátku 20. století je sociální pomoc určována žádostí potřebného, které bylo vyhověno v případě, že žadatel vyhovoval všeobecně společensky uznávaným podmínkám.

Začala být aktuální potřeba stanovit měřítko, podle kterých by se dala objektivně posoudit míra potřebnosti žadatele, seznámit se podrobněji se situací potřebného a najít nejlepší formu pomoci. Společnost si začala uvědomovat, že jednorázová forma pomoci nebo krátkodobá změna poměrů neodstraní chudobu a její příčiny.

Při vzniku samostatného Československa roku 1918 byla převzata sociální legislativa Rakousko-Uherska, další vývoj však vyvolal potřebu nových opatření odpovídajících potřebám demokratické republiky a přizpůsobených sociálním a ekonomickým změnám. Po překonání problémů plynoucích z odtržení od Rakousko-Uherska a přebudování válečného průmyslu pro mírové potřeby následovalo období hospodářské konjunktury. Ve třicátých letech dvacátého století se však Československu nevyhnula celosvětová hospodářská krize se všemi svými důsledky. Došlo ke zhoršení životních podmínek mnoha rodin, zvýšila se nezaměstnanost a následně i nemocnost a úmrtnost. Zhoršující se sociální situace s sebou přinesla nárůst sociálně patologických jevů jako jsou kriminalita, včetně kriminality mladistvých, prostituce, alkoholismus atd.

Základním cílem sociální politiky první republiky bylo, zlepšit sociální poměry širokých vrstev. K nejpotřebnějším vrstvám společnosti patřili váleční veteráni, nekvalifikovaní dělníci, kteří žili na pokraji nouze a byli neustále ohrožováni nezaměstnaností. V roce 1919 vzniklo ministerstvo sociální péče a nové zákony vytyčily rámec veřejné sociální péče. Pozornost je věnována válečným vysloužilcům, je jim pomáháno při hledání zaměstnání, řešena bytová otázka. V centru zájmu se

rovněž ocitá problémová mládež, často váleční sirotci. V roce 1924 byl přijat zákon o sociálním pojištění, který zajišťoval zaměstnancům materiální podporu v případě nemoci, stáří či invalidity. Stát zřizoval ve spolupráci se soukromými dobrovolnickými spolky síť institucí, které měly obsáhnout celou škálu sociálních problémů. Stát prostřednictvím ministerstva sociální péče garantoval:

- sociálněpolitickou problematiku
- péči o mládež
- péči o válečné poškozence
- bytovou a stavební péči
- ochranu spotřebitelů a družstevníků.

Ministerstvo sociální péče spolupracovalo s ostatními ministerstvy např. v oblasti chudinské s ministerstvem vnitra, s ministerstvem zdravotnictví a tělesné výchovy v oblasti zdravotní a hygienické atd. Na sociálních aktivitách se podílely odborné úřady např. úřady – zprostředkovatelny práce, ústřední sociální, nemocenská a úrazová pojišťovna, ústavy pro péči o mládež. Stát rovněž garantoval řízenou distribuci potravin s nízkými cenami, péči o nezaměstnané, ochranu žen, dětí a mladistvých a veřejnou chudinskou péči. Chudinskou péči zabezpečovala především obecní samospráva v samostatné působnosti, avšak pod dohledem státní správy. Stát ale umožňoval fungování nestátních subjektů, soukromých spolků, které vznikaly z iniciativy a výrazné finanční podpory střední třídy. Tito nestátní poskytovatelé péče působili především v oblasti péče o mládež, sociálně zdravotního poradenství, péče hygienické a zdravotní, ochrany matek a dětí, volnočasových aktivit dětí a mládeže apod. V souvislosti s první republikou je třeba zmínit sociální experimenty – např. úspěšný Baťův experiment ve Zlíně, který zahrnoval řešení otázky bydlení výstavbou dělnických domků, systém připojištění, služeb v podniku a možnost dalšího vzdělávání a profesního růstu schopným pracovníkům bez ohledu na jejich sociální a majetkový původ.

V období po druhé světové válce došlo oproti systému sociální péče k zásadním změnám. Již po roce 1945 došlo k prvnímu znárodnění majetku osob kolaborujících s fašistickým režimem, odsunu a měnové reformě. Tím se zvýšil vliv státu na

přerozdělování majetku a došlo ke snížení sociální a příjmové diferenciaci a tím se snížil počet nejchudší vrstvy obyvatel. Po komunistickém převratu v roce 1948 byla veškerá sociální problematika chápána jako přežitek odstraněného kapitalismu a řešení sociální problematiky přešlo zcela pod kontrolu státu. Nestátní subjekty byly zcela vytlačeny. Všechny charitativní ústavy, dětské domovy, výchovné ústavy a domovy odpočinku doposud řízené církvemi převzal stát. Stát řízený komunistickou stranou se stal jediným poskytovatelem sociální péče. Již v roce 1948 byl přijat zákon o všeobecném národním pojištění. Zajišťoval všem občanům minimální sociální zabezpečení a všichni byli na této jediné formě závislí. Postupně byly totiž zrušeny sociální pojišťovny a všechny finanční prostředky převedeny na stát, který je následně přerozděloval dle nových norem, kde byl často jedním z hlavních ukazatelů třídní původ. Sociální politika v socialistickém Československu byla dle sovětského vzoru předmětem plánování a byla zredukována na poskytování finančních dávek a poskytování státní ústavní péče. Opírala se výhradně o monopol státu a takřka úplné vyloučení ostatních subjektů z této sféry. Systém sociální péče byl rovnostářský, relativně velkorysý, avšak ekonomicky značně náročný a především stavící občana do role pasivního příjemce. Sociální politiku uplatňovanou v předcházejících čtyřiceti letech lze v zásadních bodech dle Žižkové (3) charakterizovat:

- dominantním postavením státu v sociální politice, monopolem v sociální oblasti, direktivismem a autoritativností v rozhodování o sociálních otázkách, stát jedná za občana
- oslabením odpovědnosti jedinců za své životní podmínky, útlumem ekonomické i občanské aktivity
- plošným a paušálním poskytováním sociálních jistot bez zřetele na zásluhovost a sociální potřebnost
- neefektivními a neprůhlednými přerozdělovacími mechanismy, centralizací finančních zdrojů a ztrátě vazeb mezi tím, co občan státu odváděl a co dostával. Tento

mechanismus působil demotivačně a vyvolával falešnou představu o poskytování bezplatné péče.

I. 3. Současná sociální politika ČR

Po roce 1989 v souvislosti s ekonomickou transformací bylo třeba vypracovat novou koncepci sociální politiky, která by reagovala na nově vzniklé situace. Ekonomická reforma musí být provázena reformou sociální. Obě tyto reformy se navzájem podmiňují a nelze je provádět izolovaně. Principem sociální reformy je změna již nevyhovujících mechanismů a to zejména:

- odstranění státního monopolu, podpora nestátních subjektů v sociální politice, umožnění aktivity občanů, dobrovolných sdružení a organizací
- nastolení občanské odpovědnosti a participace
- odklon od centrální direktivy a vytváření decentralizované správy na základě demokratických principů. (3)

Za první krok sociální reformy lze považovat scénář sociální reformy vyhlášený vládou ČSFR již v roce 1990. Scénář byl pojat jako program ochranný a zaměřil se na vytipování aktuálních rizik dalšího vývoje. Položil základy pro budování sociální politiky nového typu tím, že vytvářel dosud neexistující instituce (např. úřady práce), zavedl instituty sociálního pojištění a životního minima a inicioval budování záchranné sociální sítě.

Záchrannou sociální sít' charakterizuje Žižková (3) jako soubor opatření, kterými stát garantuje občanům minimální úroveň pomoci v závažných sociálních situacích. Má především zmírňovat negativní důsledky jednotlivých kroků transformace ekonomiky a je výrazem solidarity a zodpovědnosti státu k občanům, kteří se ne vlastní vinou dostanou do stavu nouze. Záchranná sociální sít' plní tyto funkce:

- aktivně působí v politice zaměstnanosti a spoluvytváří předpoklady k tomu, aby se pracovní síla vracela do aktivní ekonomické činnosti a v případě nezaměstnanosti byla zabezpečena nezbytnými příjmy

- garantuje ekonomicky aktivnímu obyvatelstvu minimální výši pracovního příjmu tzv. minimální mzdy

- sociálně potřebným občanům garantuje nutnou výši příjmů

Záchranná sociální síť je institutem, který je ve vyspělých zemích hojně rozšířen a používán. Je považována za součást funkčního reformního procesu a k jejím nejdůležitějším úkolům patří zmírňování sociálních dopadů jednotlivých kroků transformace. Nezaměstnanost je jednou z nejzávažnějších situací jednotlivců a rodin v období transformace, proto je velká pozornost věnována překonávání problémů s ní spojených. Významné je i stanovení minimální mzdy, poskytování podpor rodinám s dětmi, občanům žijícím v chudobě nebo s nízkými důchody, ochrana bydlení a dostupnost standardní péče všem potřebným občanům formou ústavní sociální péče. Měla by být koncipována jako aktivizační, adaptační a pružný systém sociálních opatření, který má pružně reagovat na měnící se situaci v reálném životě. Je proto složité dosáhnout žádoucího fungování na první pohled jednoduchého principu. Zkušenosti z mnoha zemí, kde již tento institut funguje celá desetiletí mohou být vodítkem a zdrojem cenných informací. Novosad (6) uvádí: „Příkladem může být americká reforma odstartovaná v roce 1996 prezidentem Clintonem. Podle ní má rodina nárok jen na pět let sociálních dávek během celého života. Toto opatření mělo za cíl ukončit "kulturu závislosti" mezi americkými chudými a podle výsledků prvních pěti let se zdá, že reforma funguje. Zároveň se zvýšily příjmy nejchudších rodin tím, že si více jejich členů našlo práci. V rámci těchto opatření hradí stát dětem v USA zdravotní pojištění jen dokud příjmy rodičů nepřesáhnou určitou mez (tzn. jsou pod hranicí stanoveného minima). Obdobnou variantou může být aplikace systémů realizovaných v EU, které motivují občany k přijímání i hůře placeného zaměstnání na částečný úvazek nebo podporují vytváření nových, i netradičních pracovních příležitostí. Za zmínku ale stojí např. i poválečné otevření amerických univerzit vojákům-veteránům ze středních a nižších sociálních vrstev v 50. a 60. letech 20.

století. Zpřístupnění a dotování vzdělání přineslo následné zkvalitnění lidského potenciálu a přispělo tak velkou měrou k hospodářskému růstu USA. “

Úspěšnost sociálních sítí není jednoznačná. V některých případech jsou v záchranné síti značné mezery, takže nepokrývají určité sociální situace občanů vůbec nebo nedostatečně nebo naopak zabezpečují přílišné sociální pohodlí občanů a nemotivují je k vlastní aktivní činnosti. Vzhledem k tomu, že s fungováním záchranné sociální sítě bývají spojeny poměrně vysoké finanční výdaje, nelze na ni pohlížet jako na jedinou možnost, ale je třeba ji včlenit do soustavy celkové sociální politiky státu v návaznosti na systém ekonomických opatření. (3)

Jednou z cest k nalezení východiska je Česká sociální doktrina. Novosad (6) uvádí: „Principy sociální politiky směřem k péči o občany a odstraňování, resp. zmírňování sociální nerovnosti a chudoby jsou zakotveny v **České sociální doktríně** zpracované pražským *Socioklubem*, která reflektuje obsah i zaměření Evropské sociální charty. K prioritám české sociální doktríny patří:

1) **Práce a rozvoj lidského potenciálu** – Základním cílem české sociální doktríny je podpora rozvoje, využití a ochrany lidského potenciálu. Lidský potenciál a jeho rostoucí kvalita jsou pro Českou republiku v prostředí ekonomicky vyspělých evropských tržních demokracií nejdůležitějším zdrojem dynamizace ekonomického růstu, demokratizace politického systému a společnosti, i udržování sociální soudržnosti. Na něm v největší míře záleží, nakolik úspěšně se podaří zvládat rizika vývoje moderní společnosti 21. století (nezaměstnanost, ohrožení rodiny a jejich funkcí, sociální vyloučení ap.) a zlepšovat kvalitu života. Sociální politika je souhrnem opatření rozvíjejících a kultivujících lidský potenciál. Vytváří rovné příležitosti k uplatnění ve společnosti a posiluje jak individuální talenty jednotlivců, tak i vzájemnou důvěru a odpovědnost mezi členy společnosti. Za takových okolností se také všichni práce schopní občané chtějí a mohou účastnit tržní soutěže a přispívat k ekonomické prosperitě. Vytvářený lidský potenciál musí být využit v pracovní aktivitě na trhu práce, či v práci ve prospěch komunity, ve prospěch závislých členů rodiny nebo jiných členů společnosti, a ve vyšší produktivitě takové aktivity. Jinak se dostává systém sociální politiky do finančního kolapsu a lidé se propadají do sociální závislosti. Sociální politika proto musí formulovat v oblasti zaměstnanosti, a to zejména ve sféře aktivní politiky zaměstnanosti výrazně náročnější cíle, jež **zahrnují několik základních požadavků:**

Zaměstnatelnost

Tento požadavek předpokládá výrazně větší důraz na pracovní přípravu včetně motivačních programů, modulového výcviku pro nekvalifikovanou pracovní sílu, jež se dostává na okraj pracovního trhu, programu profesního výcviku, programu k získání pracovní zkušenosti pro lidi nově vstupující na pracovní trh, programu celoživotního vzdělávání pro zaměstnance ohrožené nezaměstnaností. Aktivní politika v oblasti pracovního výcviku a přípravy napomáhá modernizacím a restrukturalizačním změnám ekonomiky. Vedle toho zlepšuje celkovou připravenost lidí podnikat, realizovat potřebné společenské změny a vytvářet demokratickou společnost.

Motivace k aktivitě

Stanovení výše podpor v nezaměstnanosti, ale současně i celého systému sociálních dávek musí být takové, aby byla jednoznačně zvýhodněna pracovní aktivita (ať už placená či dobrovolná, ale společensky oceněná) proti závislosti na dávkách, a to pro všechny typy domácností. Pracovní aktivita živatele rodiny musí v každém případě umožnit důstojný život celé rodině. Podobně musí být živiteli rodiny usnadněn přechod od dočasného zaměstnání (případně i s dočasným ponecháním sociálních dávek) k trvalému zaměstnání a tím eliminovány dosud časté aktivity v neformální ekonomice (práce „na černo“ bez právních náležitostí).

Garance pracovní aktivity

Tato garance musí být poskytnuta, ale současně je vyžadován i závazek pracovní aktivity vůči lidem, kteří se dostávají mimo pracovní trh, a kteří pracovat mohou. Pojem práce zde znamená i užitečnou aktivitu ve prospěch společnosti - nejen práci v ziskovém sektoru, ale i v oblasti sociálních služeb, ekologie, budování sociální infrastruktury, případně přípravu na takové podoby pracovního uplatnění. Větší podíl prostředků z hrubého domácího produktu vyčleněný pro aktivní politiku zaměstnanosti, akceptující skutečnost, že výrazný tlak na uvolňování těchto prostředků vyvolávají právě období zvyšující se či trvale vysoké a neklesající nezaměstnanosti.

2) Rodina a trh práce

Lidský potenciál se formuje v největší míře v rodině. Rodina svým dobrým fungováním vytváří příznivé podmínky pro kultivaci vlastní osobnosti u mladé generace. Předpokladem rozvoje lidského potenciálu je tedy i dobrá rodinná politika státu, podporující rodinu ve všech jejích základních funkcích. Princip rovných příležitostí a jeho uplatnění v pracovní aktivitě předpokládá efektivní propojení péče o rodinu s diferencovaným uplatněním na pracovním trhu.

3) Vzdělávání a trh práce

Jedním z cílů sociální politiky je růst vzdělanosti na úroveň srovnatelnou s kulturně a hospodářsky vyspělými zeměmi. To bude mít pozitivní dopady sociálně-kulturní, politické i ekonomické. Vzroste schopnost lidí realizovat pozitivní společenské změny, stejně jako jejich adaptabilita na tyto změny, flexibilita zaměstnavatelů i zaměstnanců ve vztahu k trhu práce a vyhlídky na bezpečné pracovní uplatnění. Soustava celoživotního vzdělávání musí poskytovat všem občanům stejné šance a podmínky k tomu, aby se mohli v souladu se svými individuálními záměry stát a po celý život zůstat kvalifikovanými pracovníky a vzdělanými osobnostmi. To předpokládá i rozšíření vzdělávacích aktivit mimo sféru samotného školství (s uplatněním vzdělávacích aktivit zaměstnavatelů i dalších vzdělávacích subjektů) a pojmání investic do vzdělávání z nejrůznějších zdrojů jako dlouhodobě nejefektivnějších investic vůbec.

4) Odstraňování diskriminace

Důležitým hodnotovým východiskem Sociální doktríny ČR je rovnost přístupu všech občanů ke vzdělávání, zdravotní péči, k zaměstnání a sociálnímu zabezpečení. Diskriminace (i její skryté formy, např. „ageismus“ – odmítání starších pracovníků, nebo sexismus – preferování pracovníků jednoho pohlaví), která se dosud výrazně projevuje v postavení mužů a žen, určitých skupin občanů a národnostních menšin, je popřením tohoto východiska a stává se jedním ze zdrojů sociálního vyloučení. Odstraňování všech forem diskriminace je tudíž imperativem politiky demokratického státu.

5) Podpora rozvoje občanské společnosti a neziskového sektoru

Občanská společnost vyrůstá především z vazeb uvnitř rodiny a mezi rodinami v komunitě. Rodina je tedy přirozeným prostředím solidarity a vytváření rovných šancí. Právě společenství rodin může v komunitě či obci tyto principy efektivně prosazovat. Občanská společnost se zakládá na svobodném sdružování lidí k realizaci jejich zájmů a potřeb. Opírá se o partnerství mezi veřejnou a soukromou sférou a o aktivity zprostředkované neziskovými organizacemi. Je povinností a závazkem státu tyto organizace a sdružení občanů výrazně podporovat, neboť ony jsou v mnoha ohledech nezastupitelné při ochraně rodin a jedinců v situacích potřeby, nouze a nejistoty. Občanské iniciativy jsou také nenahraditelné jako prostředí pro artikulaci společných zájmů, jsou velkým přínosem pro formování veřejné politiky ve vztahu k rodinám i komunitám a podílejí se na občanském spolurozhodování i kontrole tvorby a realizace sociální politiky.

6) Podpora důvěry a reciprocity, odpovědnosti a jistoty v uspořádání systému sociální ochrany

Jen aktivní občanská společnost vytváří ideální prostředí pro důvěru a solidaritu mezi jejími členy. Sociální politika k této vzájemné důvěře a k legitimitě strategie společné ochrany proti sociálním rizikům a sdílení rizik přispívá tehdy, když respektuje princip reciprocity. Znamená to, že systém sociálního pojištění musí do značné míry odražet přínos jednotlivých účastníků systému a jejich zásluhy pracovní či jiné, jako je například péče o rodinu či jiný prospěch společnosti. Navíc musí být tento systém citlivý k oprávněným a specifickým potřebám, jež vznikají v důsledku zdravotních a jiných handicapů. Princip kolektivně sdíleného rizika musí vzájemnou důvěru posilovat tím, že zamezí parazitování na systému, tj. zamezí zneužívání společných zdrojů některými a stejně tak zajistí plnění povinností vůči společnému systému (například odvody daní a sociálního pojištění). Kromě kolektivních systému sociálního pojištění a připojištění je však třeba podporovat i přebírání osobní odpovědnosti za osud jedince či rodiny formou individuálního připojištění. Základním společným závazkem a odpovědností různých generací, různých sociálních skupin a dalších subjektů je nepřeneset vyšší náklady na své potřeby na jiné generace, skupiny či subjekty - pakliže to není nezbytně nutné v důsledku jejich objektivně omezených možností tyto náklady v dostatečné míře pokrýt. Kdyby tento závazek nebyl naplněn, nebyla by solidarita a společně sdílená rizika uskutečnitelnými.

S ohledem na povinnosti moderního demokratického státu vůči občanům připomínáme, že **uskutečňování sociální politiky musí:**

- podporovat důstojnost lidí a minimalizovat rizika jejich sociálního vyloučení,
- být pružné a přizpůsobené potřebám jejich uživatelů,
- umožnit plátcům, tedy občanům a státu kontrolovat velikost nákladů, tedy i minimalizovat možnosti zneužití a plýtvání prostředky. “

I. 4 Systém sociálního zabezpečení v ČR

S průmyslovým rozvojem docházelo v historii a stále dochází k výrazným změnám životních podmínek a způsobu a charakteru práce. Tyto změny přinášejí nová sociální rizika, kterým člověk jako jednotlivec nemůže sám čelit. Stát se proto snaží pomoci těmto rizikům předcházet a zmírňovat jejich důsledky. Sociální

zabezpečení jakou součástí sociální politiky můžeme chápat jako soubor institucí, zařízení a opatření, jejichž prostřednictvím lze předcházet, zmírňovat a odstraňovat negativní následky sociálních událostí občanů.

V širším pojetí je možno podle Krebse (3) do sociálního zabezpečení zahrnout:

- péči o zdraví
- zabezpečení při dočasné pracovní neschopnosti pro nemoc nebo úraz
- zabezpečení matek v těhotenství a mateřství
- pomoc při výchově dětí v rodině
- zabezpečení při invaliditě
- zabezpečení ve stáří
- zabezpečení rodinných příslušníků a pozůstalých
- zabezpečení v nezaměstnanosti

Dle koncepce přijaté MPVS ČR spočívá sociální zabezpečení občanů naší republiky na třech základních pilířích. Jedná se o sociální pojištění, státní sociální podporu a sociální pomoc.

1) Sociální pojištění (3) je institut, kterým občané nebo skupiny občanů odkládají část své spotřeby pro případ budoucí nejisté sociální události. Je výrazem sociální odpovědnosti občanů za sebe a své rodiny.

Mezi dávky sociálního pojištění patří:

- 1) dávky důchodového pojištění
 - starobní důchod
 - invalidní důchod
 - vdovský a vdovecký důchod
 - sirotčí důchod
- 2) dávky nemocenského pojištění

- nemocenské dávky
- podpora při ošetřování člena rodiny
- peněžitá pomoc v mateřství
- vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství

2) Systém státní sociální podpory (3 Krebs) zabezpečuje v případech státem uznané sociální události, je výrazem sociálního přerozdělování a státem organizované solidarity od vysokopříjmových rodin k nízkopříjmovým a od bezdětných k rodinám s dětmi. Státní sociální podpora je obsažena v zák.č. 117/1995 Sb., který vyřešil tři základní problémy:

1) sjednotil dávky vyjadřující podporu státu občanům a rodinám s dětmi do jednoho komplexu a odstranil tak problémy s vyplácením dávek různými subjekty

2) zavedl nové sociální dávky reagující na doposud neřešené sociální situace, např. příspěvek na dopravu

3) změnil koncepci některých doposud vyplácených dávek rodinám, např. diferencuje přídatky na děti dle věku dítěte

Dávky sociální péče můžeme rozdělit na jednorázové (porodné a pohřebné) a opakující se (např. přídavek na dítě), dále lze dávky dělit podle závislosti či nezávislosti na výši příjmu žadatele na testované a netestované. Na netestované dávky má nárok každý žadatel v určité sociální situaci, aniž by byl zkoumán jeho příjem.

Do kategorie netestovaných dávek patří:

- porodné
- pohřebné
- rodičovský příspěvek, který je poskytován pečujícímu rodiči do 4 let věku dítěte

- zaopatřovací příspěvek rodině vojáka (tj. nezaopatřenému dítěti vojáka, manželce vojáka pečující o dítě nebo není-li z jiných vážných důvodů výdělečně činná, osobě, které je dle rozhodnutí soudu voják povinen výživou)
- dávky pěstounské péče (mezi které patří odměna pěstouna, příspěvek na úhradu potřeb dítěte, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení motorového vozidla)

Kategorie testovaných dávek, tedy těch, jejichž přiznání a výše závisí na celkové příjmové situaci rodiny, zahrnuje:

- přídavek na dítě
- sociální příplatek
- příspěvek na bydlení
- příspěvek na dopravu.

Tyto dávky vždy reagují na sociální situaci rodiny a jejich výše je závislá na výši příjmu rodiny. Potvrzení o příjmu je třeba pravidelně dokládat. Příjmová situace konkrétní domácnosti, která o dávku žádá, je vždy individuálně posuzována ve vztahu k životnímu minimu. Na rozdíl od sociální pomoci se však státní sociální podpora zaměřuje především na rodiny, které jsou svými příjmy nad úrovní životního minima. Nezkoumají se přitom ostatní majetkové poměry ani využití možnosti zvýšit si příjem vlastním přičiněním.

System dávek státní sociální podpory byl zaveden do praxe k 1.1.1996 a za dobu své platnosti byl několikrát novelizován. Některé příspěvky (např. příspěvek na zvýšení cen energie) byly vypláceny jen krátce a v současné době jsou zcela zrušeny. Praxe ukázala rovněž vysokou administrativní náročnost tohoto systému. Celkově lze však princip hodnotit kladně, zejména pro jeho adresnost a zavedení jednotného plátce. Poněkud rozporuplným se jeví to, že výplatou DSSP byly pověřeny okresní úřady, přestože již v době schvalování zákona se zároveň jednalo o jejich zrušení. V současné době jsou dávky vypláceny pověřenými obecními úřady II. stupně, a to často k nespokojenosti obcí. Většina kontaktních míst v menších obcích byla

zachována, ale jejich režijní náklady jsou na vrub obcí, kterým byly svěřeny kompetence bývalých okresů.

3) Sociální pomoc je posledním z pilířů sociálního zabezpečení. Koncepce sociální pomoci v naší republice dosud nebyla v potřebné míře legislativně zakotvena. V současné době vychází zejména ze zák. č. 100/1988 Sb. a jeho prováděcí vyhlášky č. 182/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů. Proto dosud hovoříme v souladu s těmito předpisy o sociální péči.

Sociální péči lze definovat jako pomoc občanům, jejichž životní potřeby nejsou v potřebném rozsahu zajištěny. Důvodem může být nedostatečný příjem nebo neschopnost zabezpečit péči o sebe vzhledem k nepříznivému zdravotnímu stavu, nízkému nebo vysokému věku, společenské nepřizpůsobenosti nebo například s ohledem na mimořádnou životní situaci.

V rámci sociální péče se poskytují zejména tyto dávky a služby:

- **peněžité dávky** - jednorázové
 - opakované
- **věcné dávky** - jednorázové
 - opakované
- **výchovná a poradenská péče**
- **sociálně právní ochrana**
- **pracovní rehabilitace**
- **ústavní sociální péče**
- **péče v ostatních zařízeních sociální péče**
- **pečovatelská služba**
- **stravování**
- **kulturní a rekreační péče**

- mimořádné výhody pro občany těžce zdravotně postižené
- bezúročné půjčky.

Uvedené služby zajišťuje stát prostřednictvím pověřených úřadů, obce v samostatné působnosti a též nestátní subjekty, např. občanská sdružení, církevní a charitativní organizace, právnické i fyzické osoby.

Pro výplatu dávek sociální péče je třeba splnění podmínek sociální potřebnosti, které jsou definovány dvěma speciálními zákony. Zákonem 463/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů je definováno životní minimum, tedy práh chudoby, kdy občané nacházející se pod ním, nemohou žít způsobem minimálně přijatelným v dané společnosti. Do vydání tohoto zákona, tedy do roku 1991, nebyla u nás prakticky hranice životního minima stanovena. Částky životního minima jsou koeficienty pro stanovení nároku a výši dávek státní sociální podpory (viz. kap. DSSP), tak i ukazatelem nároku na dávky sociální potřebnosti, na které se především tato práce bude nadále zaměřovat a bude jim věnována bližší pozornost v následujících kapitolách. Životní minimum je rovněž východiskem pro oblast mzdovou (stanovení minimální mzdy), důchodového zabezpečení, peněžité pomoci v mateřství, hmotného zabezpečení uchazeče o zaměstnání aj.

I. 5. Zákon o životním minimu

Zákon 463/1991 Sb. v platném znění (9*)

Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky se usneslo na tomto zákoně:

§ 1

Tento zákon stanoví životní minimum jako společensky uznanou minimální hranici příjmů občana, pod níž nastává stav jeho hmotné nouze.

§ 2

(1) Životní potřeby občanů jsou uspokojovány především příjmy z výdělečné činnosti, výnosy z majetku a dávkami nemocenského a důchodového zabezpečení nebo jinými státními dávkami.

(2) Občanům, jejichž příjmy nedosahují životního minima a kteří si nemohou tyto příjmy zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním, zejména vlastní prací, se poskytuje pomoc; způsob a formu poskytování, další podmínky a úroveň této pomoci stanoví zvláštní předpisy.

§ 3

(1) Za životní minimum občana nebo občanů, jejichž příjmy se posuzují podle § 4 společně, se považuje úhrn částek stanovených tímto zákonem k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb a k zajištění nezbytných nákladů na domácnost.

(2) Za částku potřebnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb občana se považuje

- a) 1690 Kč, jde-li o dítě do 6 let věku,
- b) 1890 Kč, jde-li o dítě od 6 do 10 let věku,
- c) 2230 Kč, jde-li o dítě od 10 do 15 let věku,
- d) 2450 Kč, jde-li o nezaopatřené dítě od 15 do 26 let věku,
- e) 2320 Kč u ostatních občanů.

(3) Za částku potřebnou k zajištění nezbytných nákladů na domácnost se považuje

- a) 1780 Kč, jde-li o jednotlivce,
- b) 2320 Kč, žijí-li v domácnosti dvě osoby,
- c) 2880 Kč, žijí-li v domácnosti tři nebo čtyři osoby,
- d) 3230 Kč, žije-li v domácnosti pět nebo více osob.

(4) Žije-li v domácnosti více osob, jejichž příjmy se posuzují podle § 4 společně, započítává se částka potřebná k úhradě nezbytných nákladů na domácnost pouze jednou. Zjišťuje-li se však životní minimum jedné z těchto osob, určí se součtem částky potřebné k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb občana a poměrné části částky potřebné k zajištění nezbytných nákladů na domácnost.

§ 4

(1) Společně posuzovanými osobami jsou

- a) nezaopatřené děti,

b) rodiče nezaopatřených dětí uvedených v písmenu a); za rodiče se považují i osoby, jimž byly nezaopatřené děti svěřeny do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu, manžel rodiče nebo uvedené osoby, vdovec nebo vdova po rodiči nebo uvedené osobě a druh (družka) rodiče nebo uvedené osoby,

c) manželé nebo druh a družka, nevztahují-li se na ně písmena a) a b),

d) nezaopatřené děti nezaopatřených dětí uvedených v písmenu a), pokud spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby.

(2) K druhovi (družce) se jako ke společně posuzované osobě přihlíží, jen žije-li s oprávněnou osobou nebo s osobou uvedenou v odstavci 1 alespoň tři měsíce.

(3) Společně posuzovanými osobami podle odstavce 1 jsou i osoby, které se přechodně z důvodů soustavné přípravy na budoucí povolání, zdravotních nebo pracovních zdržují mimo místo, kde jsou hlášeny k trvalému pobytu.

(4) Osoba, která je ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody, se v kalendářním měsíci nepovažuje za osobu společně posuzovanou, pokud tato skutečnost trvala po celý kalendářní měsíc.

(5) Osoba, která koná vojenskou základní (náhradní) službu v Armádě České republiky nebo civilní službu, se po dobu trvání této služby nepovažuje za osobu společně posuzovanou.

§ 5

Nezaopatřenost dítěte se pro účely tohoto zákona posuzuje podle zákona o státní sociální pomoci.

§ 6

(1) Za příjem se považují

a) z příjmů, které jsou předmětem daně z příjmů fyzických osob a nejsou přitom od této daně osvobozeny; příjmy z podnikání jsou však u osoby, která je poplatníkem daně z příjmů stanovené paušální částkou podle § 7a zákona o daních z příjmů, předpokládáné příjmy, a výdaji vynaloženými na jejich dosažení, zajištění a udržení jsou předpokládáné výdaje, na jejichž základě byla stanovena daň paušální částkou, tyto příjmy:

1. příjmy ze závislé činnosti a funkční požitky uvedené v § 6 odst. 1 a 10 zákona o daních z příjmů,
2. příjmy z podnikání a z jiné samostatné výdělečné činnosti uvedené v § 7 odst. 1 a 2 zákona o daních z příjmů,
3. příjmy z kapitálového majetku uvedené v § 8 odst. 1 písm. a) až e) a písm. g) zákona o daních z příjmů,
4. příjmy z pronájmu podle § 9 zákona o daních z příjmů,
5. ostatní příjmy uvedené v § 10 odst. 1 písm. a) až g) zákona o daních z příjmů, a to po odpočtu výdajů vynaložených na jejich dosažení,

zajištění a udržení, po odpočtu daně z příjmů a pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a pojistného na všeobecné zdravotní pojištění, pokud nebyly pojistné a příspěvek zahrnuty do těchto výdajů.

- b) z příjmů, které jsou předmětem daně z příjmů fyzických osob a jsou osvobozeny od této daně, jsou to příjmy uvedené v § 4 odst. 1 písm. a), b), e), ch), k), jde-li o stipendia ze státního rozpočtu, podpory a příspěvky z prostředků nadací a občanských sdružení, s výjimkou jednorázových věcných plnění, l) až s), v), w) a y) a v § 6 odst. 9 písm. k), m), o), s) a u) zákona o daních z příjmů, a to ve výši po odpočtu výdajů vynaložených na jejich dosažení, zajištění a udržení, které se pro tento účel stanoví obdobně jako takové výdaje pro určení základu daně podle § 5 zákona o daních z příjmů,
- c) peněžité dávky nemocenského pojištění (péče) a důchodového zabezpečení
- d) hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání, /10/
- e) plnění z pojištění pro případ dožití určitého věku,
- f) příjmy ze zahraničí, obdobné příjmům uvedeným v písmenech a) až d) v částce, v jaké byly vyplaceny, popřípadě po odpočtu výdajů, daní, pojistného a příspěvku uvedených v písmenech a) a b),
- g) výživné a příspěvek na výživu rozvedeného manžela a neprovdané matce,
- h) dávky státní sociální podpory a dávky sociální péče, s výjimkou jednorázových dávek a dávek poskytovaných vzhledem ke zdravotnímu stavu bez ohledu na sociální potřebnost,
- ch) mzdové nároky podle zákona o ochraně zaměstnanců při platební neschopnosti zaměstnavatele a o změně některých zákonů, a to v rozsahu, ve kterém je zaměstnavatel zaměstnancům nezúčtoval,
- j) další opakující se nebo pravidelné příjmy.

(2) Za příjem se nepovažuje část sociálního příplatku a příspěvku na úhradu potřeb dítěte náležející ze zdravotních důvodů a zvýšení důchodu pro bezmocnost.

(3) Za příjem za kalendářní měsíc se u osoby, která má příjmy uvedené v odstavci 1 písm. a) bodu 2, považuje

- a) částka odpovídající měsíčnímu průměru za období uvedené v daňovém přiznání za předchozí zdaňovací období zahrnující kalendářní měsíce, v nichž byla alespoň po část měsíce vykonávána činnost, z níž měla osoba příjmy uvedené v odstavci 1 písm. a) bodu 2,
- b) částka odpovídající jedné dvanáctině příjmů poplatníka daně z příjmů stanovené paušální částkou podle § 7a zákona o daních z příjmů, nejméně však částka ve výši životního minima osoby, která není nezaopatřeným dítětem a žije v domácnosti sama. U osoby, která má příjmy uvedené v odstavci 1 písm. a) bodu 2 a ještě za předchozí zdaňovací období nepodala přiznání k dani z příjmů a která není

poplatníkem daně z příjmů stanovené paušální částkou, se vychází z těchto příjmů za zdaňovací období předcházející takovému období, nejméně však z částky ve výši životního minima osoby, která není nezaopatřeným dítětem a žije v domácnosti sama.

(4) Zjišťuje-li se příjem v průběhu kalendářního roku, v němž osoba začala vykonávat činnost, z níž měla příjem uvedený v odstavci 1 písm. a) bod 2, popřípadě v následujícím kalendářním roce do doby, než bylo podáno přiznání k dani z příjmů za zdaňovací období, v němž osoba začala vykonávat tuto činnost, a u osoby, která vykonávala tuto činnost, avšak není povinna podat přiznání k dani z příjmů, je příjmem z této činnosti částka určená touto osobou, nejméně však částka ve výši životního minima osoby, která není nezaopatřeným dítětem a žije v domácnosti sama.

(5) Je-li příjem uvedený v odstavci 1 vyplácen v cizí měně, přepočte se na českou měnu podle příslušného kursu vyhlášeného Českou národní bankou platného k prvnímu dni období, za které se zjišťuje příjem, není-li dále stanoveno jinak. Pro přepočet měn, u nichž Česká národní banka nevyhlašuje příslušný kurs, se použije kurs této měny obvykle používaný bankami v České republice k prvnímu dni období, za které se zjišťuje příjem. Je-li příjem vyplácený v cizí měně předmětem daně z příjmů podle zákona o daních z příjmů, přepočte se na českou měnu způsobem platným pro účely daně z příjmů, a to v případech, kdy je obdobím, za něž se příjem zjišťuje, kalendářní rok.

§ 7

(1) Částky životního minima stanovené v § 3 odst. 2 a 3 vláda zvyšuje nařízením v pravidelném termínu od 1. ledna, a to podle skutečného růstu nákladů na výživu a na ostatní základní osobní potřeby a nákladů na domácnost vyjádřeného růstem příslušných indexů spotřebitelských cen za domácnosti celkem ve stanoveném rozhodném období; zvýšení částek životního minima v uvedeném termínu nemusí vláda stanovit, pokud úhrnný index spotřebitelských cen za domácnosti celkem vzroste od prvního měsíce rozhodného období o méně než 2 %.

(2) Vláda může nařízením částky životního minima stanovené v § 3 odst. 2 a 3 zvýšit též v mimořádném termínu, pokud úhrnný index spotřebitelských cen za domácnosti celkem vzroste od počátku rozhodného období aspoň o 10 %.

(3) Rozhodné období podle odstavců 1 a 2 se určuje tak, že prvním měsícem tohoto období je kalendářní měsíc následující po posledním měsíci předchozího rozhodného období při posledním zvýšení částek životního minima a posledním měsícem rozhodného období pro zvýšení částek životního minima

a) v pravidelném termínu je září kalendářního roku, který předchází kalendářnímu roku zvýšení částek životního minima,

b) v mimořádném termínu je kalendářní měsíc započtený po splnění podmínky podle odstavce 2 jako poslední.

(4) Růst úhrnného indexu spotřebitelských cen za domácnosti celkem a růst příslušných indexů spotřebitelských cen za domácnosti celkem, které vyjadřují zvýšení nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby a nákladů na domácnost, se zjišťuje z údajů Českého statistického úřadu.

§ 8

Zrušují se § 139 až 142 a § 182 odst. 1 vyhlášky federálního ministerstva práce a sociálních věcí č. 149/1988 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

§ 9

Tento zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení.

() Uvedené znění zákona je platné v období zpracování bakalářské práce tj. k 1.1.2003, pozdější novelizace nejsou zohledněny.*

Při rozhodování o poskytnutí dávky sociální péče podle § 2 odst. 2 citovaného zákona se postupuje dle zvláštních předpisů. Tímto předpisem je zákon č. 482/91 Sb. v platném znění.

II. 6 Zákon o sociální potřebnosti

482/1991 S b. v platném znění (10*)

Sociální potřebnost

§ 1

(1) Občan se považuje za sociálně potřebného, jestliže jeho příjem nedosahuje částek životního minima stanovených zvláštním zákonem (dále jen "částky životního minima") a nemůže si tento příjem zvýšit vzhledem ke svému věku,

zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním, zejména vlastní prací.

(2) Občané žijící v domácnosti, jejichž příjmy se posuzují podle zvláštního zákona společně (dále jen "společně posuzované osoby"), se považují za sociálně potřebné, jen jestliže ostatní podmínky sociální potřebnosti stanovené tímto zákonem splňují všechny tyto osoby, s výjimkou osob uvedených v § 3 odst. 3 písm. c).

(3) Možnost zvýšit si příjem vlastní prací se nezkoumá při posuzování sociální potřebnosti

- a) poživatele starobního důchodu nebo plného invalidního důchodu,
- b) občana staršího 65 let,
- c) rodiče (osvojitele, občana, který dítě převzal do péče nahrazující péči rodičů, pěstouna) celodenně osobně řádně pečujícího alespoň o jedno dítě do čtyř let věku nebo o dítě starší, které nemůže být umístěno v předškolním zařízení, nebo o tři a více dětí, z nichž alespoň jedno je do deseti let věku a ostatní do patnácti let věku, nebo o dítě, které je podle předpisů o důchodovém pojištění dlouhodobě těžce zdravotně postižené a vyžaduje mimořádnou péči,
- d) nezaopatřeného dítěte; nezaopatřenost dítěte se posuzuje podle předpisů o důchodovém pojištění.

(4) Sociální potřebnost nezletilého občana, který je po skončení povinné školní docházky veden v evidenci uchazečů o zaměstnání a nemá nárok na hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání, se posuzuje obdobně jako sociální potřebnost nezaopatřeného dítěte. Podminkou je, že nezletilý občan žije v domácnosti s rodiči (rodičem) nebo osvojiteli (osvojitelem).

(5) Příjem občana se rozumí průměrný měsíční příjem vyplacený v posledních šesti měsících před podáním žádosti o dávku sociální péče. Příjem občana se však zjišťuje ke dni podání žádosti o dávku sociální péče, pokud došlo před podáním žádosti k podstatnému snížení příjmu občana a výše jeho příjmu za posledních šest měsíců nebyla taková, aby s přihlédnutím k tomuto příjmu občan mohl nadále uhrazovat své životní potřeby.

§ 2

(1) Jestliže zdravotní stav občana vyžaduje podle doporučení příslušného odborného lékaře zvýšené náklady na dietní stravování, částka potřebná k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb občana stanovená zvláštním zákonem se při posuzování sociální potřebnosti zvyšuje o 600 Kč měsíčně.

(2) Částka potřebná k zajištění nezbytných nákladů na domácnost stanovená zvláštním zákonem /5/ se při posuzování sociální potřebnosti občanů, jimž

byly přiznány mimořádné výhody III. stupně (průkaz ZTP/P), zvyšuje o 600 Kč měsíčně. U společně posuzovaných osob se zvýšení podle předchozí věty započte nejvýše dvakrát, i když mimořádné výhody III. stupně (průkaz ZTP/P) byly přiznány více osobám žijícím v domácnosti.

§ 3

(1) Občan, jehož příjem je vyšší než částky životního minima, se považuje se zřetelem na jeho celkové sociální a majetkové poměry za sociálně potřebného, jsou-li nezbytné náklady na zajištění jeho výživy a ostatních základních osobních potřeb a nezbytné náklady na domácnost stanovené zvláštním zákonem odůvodněné vyšší a občan nemůže tyto náklady uhradit vlastním přičiněním.

(2) Občan se nepovažuje za sociálně potřebného, i když jeho příjem nedosahuje částek životního minima, jestliže jeho celkové sociální a majetkové poměry jsou takové, že mu mohou plně zaručit dostatečné zajištění jeho výživy a ostatních základních osobních potřeb a nezbytných nákladů na domácnost a toto zajištění vlastním přičiněním lze na občanu spravedlivě žádat; na občanu však nelze požadovat prodej nebo pronájem nemovitosti nebo bytu, které užívá k přiměřenému trvalému bydlení.

(2) Občan se nepovažuje za sociálně potřebného, i když jeho příjem nedosahuje částek životního minima,

- a) jestliže není v pracovním nebo obdobném vztahu ani nevykonává samostatnou výdělečnou činnost a není veden v evidenci uchazečů o zaměstnání, to však neplatí, jde-li o občany uvedené v § 1 odst. 3, nebo
- b) po dobu, po kterou nemá nárok na hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání z důvodů uvedených v § 14 odst. 1 písm. d) až f) zákona č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, ve znění zákona č. 578/1991 Sb., anebo
- c) jestliže nastoupil vojenskou základní (náhradní) službu, civilní službu, výkon trestu odnětí svobody nebo byl vzat do vazby.

(4) Osoba samostatně výdělečně činná nebo spolupracující osoba, jejíž příjem pouze z toho důvodu, že se nepřihlásila k nemocenskému pojištění těchto osob, a nemá proto nárok na dávky z tohoto pojištění, nedosahuje částek životního minima, se nepovažuje za sociálně potřebnou.

Poskytování dávek sociální péče

§ 4

(1) Občanu, který se považuje za sociálně potřebného podle tohoto zákona, se poskytují jednorázové nebo měsíčně se opakující peněžité nebo věcné

dávky k zabezpečení výživy a ostatních základních osobních potřeb a k zajištění nezbytných nákladů na domácnost, popřípadě zvýšených nákladů podle § 2 nebo § 3 odst. 1. Přitom se přihlíží k tomu, zda občan pro zabezpečení svých životních potřeb (životních potřeb nezaopatřených dětí) uplatnil nárok na dávky nemocenského pojištění (péče) nebo důchodového pojištění nebo na dávky státní sociální podpory, s výjimkou takových dávek poskytovaných jednorázově, popřípadě na výživné a příspěvek na výživu podle zákona o rodině.

(2) Občanu, jehož příjem se podle zvláštního zákona posuzuje společně s dalšími občany, se jednorázově nebo měsíčně se opakující peněžitě nebo věcně dávky poskytují k doplnění příjmu všech společně posuzovaných osob.

(3) Při rozhodování o výši jednorázové nebo měsíčně se opakující peněžitě nebo věcně dávky se přihlíží k částkám životního minima, ke skutečným odůvodněným nákladům na zabezpečení výživy a ostatních základních osobních potřeb a nezbytných nákladů na domácnost posuzovaného občana (společně posuzovaných osob) a k majetkovým poměrům, popřípadě též k tomu, zda občan (společně posuzované osoby) uplatnil nároky uvedené v odstavci 1 větě druhé.

§ 5

Příspěvek na výživu dítěte

(1) Nezaopatřenému dítěti, které se považuje za sociálně potřebné a ke kterému povinná osoba nežijící s dítětem v domácnosti neplní vyživovací povinnost stanovenou jí rozhodnutím soudu, náleží příspěvek na výživu dítěte ve výši stanoveného výživného, nejvýše však ve výši rozdílu mezi příjmem dítěte a jeho životním minimem, popřípadě zvýšeným o částku uvedenou v § 2.

(2) Za příjem nezaopatřeného dítěte se pro účely odstavce 1 považuje poměrná část připadající na jednoho člena domácnosti z úhrnu příjmů společně posuzovaných osob podle zvláštního zákona. Jestliže na člena domácnosti připadne částka vyšší, než odpovídá jeho životnímu minimu, popřípadě zvýšenému o částku uvedenou v § 2, použije se tato převyšující částka rovnoměrně pro ostatní členy domácnosti, na které připadá částka nižší, než odpovídá jejich životnímu minimu, popřípadě zvýšenému o částku uvedenou v § 2.

(4) Příspěvek na výživu má přednost před přiznáním dávky sociální péče podle § 4.

§ 6

Jestliže rodiče nebo jiné osoby, kterým bylo dítě svěřeno do péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu, nevyužívají peněžitě dávky podle § 4 a 5 ve prospěch dítěte, poskytne se místo peněžitě dávky věcná dávka.

§ 7

Zrušen 133/1997 Sb.

§ 7a

Peněžité dávky podle § 4, 5 nenáleží po dobu pobytu oprávněného v cizině.

§ 8

Úhrada nákladů sociální péče

(1) Od osoby povinné vyživovat /9/ příjemce dávky sociální péče, jejíž poskytnutí je podmíněno sociální potřebností, se nepožaduje úhrada nákladů, jestliže příjem této osoby nepřesahuje částku 3400 Kčs měsíčně.

Tato částka se zvyšuje za každou osobu, která je na ni odkázána výživou a jejíž příjem je nižší než 1500 Kčs měsíčně, o částku rozdílu mezi částkou 1500 Kčs a příjmem této osoby.

(2) Ustanovení odstavce 1 však neplatí, jde-li o plnění vyživovací povinnosti vůči manželu nebo nezaopatřenému dítěti.

(3) Úhrada nákladů se nepožaduje, jestliže povinná osoba řádně platí výživné.

§ 8a

Dávky sociální péče v mimořádných případech

(1) Občanu, který nesplňuje podmínky pro poskytnutí dávek sociální péče podle tohoto zákona a jemuž hrozí vážná újma na zdraví, může být poskytnuta v nezbytném rozsahu pomoc, a to formou věcné nebo peněžité dávky, popřípadě služby sociální péče.

Občanu, kterému nelze přiznat dávku sociální péče proto, že podmínky stanovené tímto zákonem nesplňují ostatní společně posuzované osoby (§ 1 odst. 2), může být poskytnuta v nezbytném rozsahu pomoc formou věcné nebo peněžité dávky, popřípadě služby sociální péče, nemůže-li občan vlastním přičiněním zajistit nutnou výživu svou a svých dětí a nezbytné náklady na domácnost; § 1 odst. 3 zde přitom neplatí.

Nezletilému občanu, který nemá trvalý pobyt na území České republiky, může být poskytnuta v nezbytném rozsahu pomoc, jestliže mu hrozí vážná újma na zdraví nebo je ohrožena jeho řádná výchova a pomoc nelze poskytnout podle zvláštních zákonů. Pomoc lze poskytnout formou věcné nebo peněžité dávky, popřípadě služby sociální péče.

Společná a závěrečná ustanovení

§ 9

Zrušují se X) 1. § 23 odst. 1, § 24, § 42 odst. 1 až 3, § 47 a 50 vyhlášky ministerstva práce a sociálních věcí České republiky č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon České národní rady o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení, 2. s působností pro Českou republiku § 92 odst. 5 zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení.

§ 10

Tento zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení.

() Uvedené znění zákona je platné v období zpracování bakalářské práce tj. k 1.1.2003, pozdější novelizace nejsou zohledněny.*

1.7. Dávky sociální péče podmíněné sociální potřebností

Dle výše uvedených zákonů jsou na žádost občana poskytovány opakované a jednorázové dávky sociální péče. K poskytování dávek sociální péče jsou věcně příslušné pověřené obecní úřady. Místní příslušnost se řídí trvalým bydlištěm žadatele.

Základní podmínkou pro poskytnutí dávky je, že příjem občana nebo všech společně posuzovaných osob nedosahuje částek životního minima a nemůže si tento příjem zvýšit vlastním přičiněním. V odůvodněných případech lze za sociálně potřebného považovat i občana, jehož příjem je vyšší než stanovená hranice životního minima, pokud prokáže zvýšené náklady na dietní stravování nebo odůvodněné vyšší nezbytné náklady na bydlení. Občan musí splňovat ostatní podmínky stanovené zákonem, u rodin je třeba, aby podmínky sociální potřebnosti splňovaly všechny společně posuzované osoby.

V praxi se dávkami sociální péče zpravidla doplňuje příjem rodiny nebo jednotlivce do hranice životního minima. Poskytnutá dávka však může být vyšší nebo

nižší v závislosti na prokázaných nákladech na dietní stravování a v závislosti na prokázaných nezbytných nákladech na bydlení. Dávky sociální péče se poskytují na doplnění příjmu v daném měsíci a nelze je poskytovat zpětně.

Několik příkladů výpočtu dávky sociální potřebnosti rodinám s dětmi:

Rodina č. 1

Úplná rodina se 3 nezaopatřenými dětmi ve věku 15, 12 a 4 roky. Otec pracuje za minimální mzdu, matka je po ukončení mateřské dovolené v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce bez nároku na hmotné zabezpečení. Rodina žije v bytě 1+3 a její nezbytné náklady na bydlení činí 5200,- Kč (4600,- nájemné, 500,- Kč spotřeba elektřiny, 100,- Kč spotřeba plynu). Nejstarší z dětí navštěvuje střední školu vzdálenou cca 30 km od místa bydliště. Příjem rodiny činí mzda otce a dávky státní sociální podpory – přídavky na děti, sociální příplatek, příspěvek na bydlení a příspěvek na dopravu.

Příjmy rodiny: průměrný výdělek otce	5694,- Kč	
DSSP – přídavky na dítě	2039,- Kč	(784 + 714 + 541)
sociální příplatek	2389,- Kč	
příspěvek na bydlení	1212,- Kč	
příspěvek na dopravu	581,- Kč	
Celkem	11.915,- Kč	
Částky životního minima: otec	2320,- Kč	
matka	2320,- Kč	
dítě 15 let	2450,- Kč	
dítě 12 let	2230,- Kč	
dítě 4 roky	1690,- Kč	
domácnost	3230,- Kč	skutečné náklady 5200,- Kč
Celkem	14.240,- Kč	16210,- Kč

Rodině chybí do životního minima měsíčně částka 2325,- Kč (14240 – 11915) a touto částkou bude rodina formou opakované dávky sociální péče měsíčně dorovnávána. Pokud je přihlédnuto ke zvýšeným nákladům na bydlení, dávka sociální péče činí 4295,- Kč (16210 – 11915).

Rodina č. 2

Úplná rodina s 8 nezaopatřenými dětmi ve věku od 2 do 16 let. Otec je v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce bez nároku na hmotné zabezpečení, matka je na mateřské dovolené. Příjem rodiny činí pouze dávky státní sociální podpory – rodičovský příspěvek, přídavky na děti, sociální příplatek a příspěvek na bydlení. Skutečně nezbytné náklady na domácnost činí 5187,- Kč.

Příjmy rodiny: DSSP – přídavky na dítě	5327,- Kč
sociální příplatek	6240,- Kč
příspěvek na bydlení	1212,- Kč
rodičovský příspěvek	2552,- Kč
Celkem	15.331,- Kč

Částky životního minima: otec	2320,- Kč	
matka	2320,- Kč	
děti	16640,- Kč	
domácnost	3230,- Kč	skutečné nákl. 5187,- Kč
Celkem	24.510,- Kč	26467,- Kč

Rodina dostává formou dávek státní sociální podpory částku 15.331,- Kč a formou opakované dávky sociální péče 9.179,- Kč. V případě že je přihlédnuto ke skutečným nezbytným nákladům na bydlení dávka sociální péče činí 11.136,- Kč.

Rodina č. 3

Neúplná rodina, matka žije sama se 2 dětmi 5 a 9 let. Je v evidenci úřadu práce bez nároku na hmotné zabezpečení

Příjmy rodiny: DSSP – přídavky na dítě	1146,- Kč (605 + 541)
sociální příplatek	1343,- Kč
příspěvek na bydlení	1080,- Kč
výživné na děti	700,- Kč
Celkem	4.269,- Kč

Částky životního minima: matka	2320,- Kč
dítě 9 let	1890,- Kč
dítě 5 roky	1690,- Kč
domácnost	2880,- Kč
Celkem	8780,- Kč

Do životního minima rodiny chybí 4511,- Kč (8780 – 4269) a tato částka je poskytována formou opakované dávky sociální péče.

Rodina č. 4

Neúplná rodina, matka žije sama se 2 dětmi 5 a 9 let v bytě společně s rodiči, je v pracovním poměru, má průměrný výdělek ve výši minimální mzdy. Otec na výživu dětí nepřispívá. Starší z dětí dojíždí do základní školy, protože v místě bydliště byla ZŠ zrušena.

Příjmy rodiny: průměrný výdělek matky	5694,- Kč
DSSP – přídavky na dítě	1146,- Kč (605 + 541)
sociální příplatek	1343,- Kč
příspěvek na dopravu	230,- Kč
Celkem	8413,- Kč

Částky životního minima: matka	2320,- Kč	
dítě 9 let	1890,- Kč	
dítě 5 roky	1690,- Kč	
domácnost	2880,- Kč	skutečné náklady 2000,-Kč
Celkem	8780,- Kč	7900,- Kč

Rodině nebude dávka podmíněná sociální potřebností poskytnuta, přestože příjem nedosahuje hranice životního minima – je přihlédnuto ke skutečným nezbytným nákladům na bydlení, které jsou nižší než zákonem stanovená částka.

Rodina č. 5

Matka samoživitelka na mateřské dovolené, žije sama s tříletým dítětem v podnájmu. Otec přispívá na výživu dítěte částkou 500,- Kč měsíčně.

Příjmy rodiny: DSSP – přídavky na dítě	541,- Kč
sociální příplatek	700,- Kč
rodičovský příspěvek	2552,- Kč
výživné	500,- Kč
Celkem	4293,- Kč

Částky životního minima: matka	2320,- Kč
dítě 3 roky	1690,- Kč
domácnost	2320,- Kč

Rodině je poskytována opakovaná dávka sociální péče ve výši 2037,- Kč.

Z uvedených příkladů vyplývá, že struktura občanů řešených dávkami sociální péče je různorodá. Cílem této práce je zmapovat situace, kdy se občané ocitají v hmotné nouzi a poukázat na problémy spojené s dlouhodobou výplatou sociálních dávek. Na otázku, zda systém záchranné sociální sítě plní svůj účel a jestli byla zvolena míra pomoci státu občanům optimálně, budeme hledat odpověď v praktické části.

II. Praktická část

Na základě zkušeností získaných při práci sociální pracovnice a při výplatách opakovaných dávek sociální péče, byly stanoveny dvě hypotézy o vlivu dlouhodobé výplaty dávek na rodiny s dětmi.

II. 1. Hypotéza č. 1

Domnívám se, že současný princip sociální pomoci v ČR působí na klienty demotivačně a nepodněcuje snahu o zlepšení špatné sociální situace vlastními silami.

II. 2. Vypracování dotazníku a výběr respondentů

Pro potvrzení této hypotézy byl zpracován dotazník viz. příloha č. 1. Dotazník obsahuje celkem 12 otázek. V první části jsou otázky charakterizující jednotlivé respondenty – pohlaví, typ rodiny, počet dětí v rodině, nejvyšší dosažené vzdělání a jejich pracovní zařazení. Na základě zodpovězení další otázky jsou respondenti rozčleněni do čtyř skupin dle délky doby, po kterou pobírají dávky sociální péče. V následujících otázkách je zkoumán postoj jednotlivých respondentů k hledání zaměstnání, jejich celkový pohled na vlastní sociální situaci a způsob, jakým ji chtějí řešit. Otázky 1 – 11 jsou uzavřené a klienti měli možnost výběru odpovědi z několika

možností. Otázka č. 12 je otevřená a umožňovala respondentům podrobněji se vyjádřit ke své současné sociální situaci a nejožehavějším problémům.

Klienti, kteří se v průběhu měsíce ledna 2003 dostavili na odbor sociálních věcí MěÚ v Jirkově v souvislosti s výplatou dávek sociální péče, byli požádáni o anonymní vyplnění dotazníku. Systém anonymních odpovědí byl zvolen z důvodu snahy o co nejpravdivější odpovědi. Vzhledem k tomu, že dotazník vyplňovali klienti odboru sociálních věcí a zdravotnictví přímo na odboru, hrozilo zde nebezpečí, že odpovědi budou zkresleny tak, aby nemohly být na jejich základě odhaleny některé skutečnosti, které se žadatelé o dávky snaží před sociálními pracovníci zamlčet, například nelegální pracovní poměr atd.

Z celkového počtu 200 oslovených klientů odevzdalo vyplněný dotazník 132 respondentů. Z tohoto počtu byly vyřazeny dotazníky, které byly nesprávně vyplněny nebo neobsahovaly odpověď na více než jednu otázku. Po vyřazení nevyhovujících dotazníků byly do průzkumu zařazeny dotazníky 120 respondentů.

II. 3. Provedení výzkumu a vyhodnocení jednotlivých otázek

Otázka č. 1

Pohlaví respondenta: průzkumu se zúčastnilo 16 mužů a 104 žen, tj. 13,4 % mužů a 86,6 % žen. Poměr mužů a žen u uvedeného počtu respondentů odpovídá celkovému složení žadatelů o dávky sociální péče. Ve více než osmdesáti procentech žádají o dávky sociální péče do rodiny ženy.

Otázka č. 2

Typ rodiny: 51 osob z celkového počtu respondentů žilo v úplné rodině, což činí 42,5 %. V neúplné rodině žije 69 respondentů, tj. 57,5 %. Ve většině případů se jedná o matky samoživitelky. Ze zkoumaného vzorku jsou pouze 3 muži posuzováni pro účely dávek sociální péče sami s dětmi.

Otázka č. 3

Počet dětí v rodině: Z celkového počtu respondentů jich 45 pečuje o jedno nezaopatřené dítě, tj. 37,5 %. Dvě děti má v péči 54 respondentů tj. 45 %. O tři nebo více nezaopatřených dětí pečuje 21 respondentů, tj. 17,5 %. Z uvedených výsledků vyplývá, že na MěÚ v Jirkově nejsou řešeny dávkami sociální péče převážně rodiny s mnoha dětmi. V době zavádění systému záchranné sociální sítě bylo jedním z předpokladů, že dávky sociální péče do životního minima budou sloužit zejména k dorovnávání příjmu rodin s větším počtem dětí. Ve zkoumaném vzorku však činí rodiny s třemi a více dětmi pouze 17,5 % a ze statistiky MěÚ Jirkov vyplývá, že dlouhodobě nepřesahuje počet rodin s více dětmi 20 % z celkového počtu klientů.

Otázka č. 4

Dosažené vzdělání: Ve zkoumaném vzorku má 48 osob základní vzdělání (tj. 40 %), 56 respondentů je vyučeno (tj. 46,7 %) a 16 respondentů má středoškolské vzdělání (tj. 13,3 %). Vysokoškolské vzdělání neuvádí žádný z respondentů. Struktura klientů, kteří se zúčastnili průzkumu, se částečně liší od vzdělaností struktury všech klientů řešených dávkami, kde je podíl žadatelů se základním vzděláním vyšší.

Struktura žadatelů o dávky sociální péče na úseku rodin s dětmi na OSVaZ

MěÚ Jirkov k 30. 9. 2003

vzdělání	věk 18-30 let	věk 31- 40 let	věk 41 a více	celkem
základní	193	186	128	507
vyučen	139	155	59	353
středoškolské	22	25	9	56
vysokoškolské	1	3	0	4
celkem	355	369	196	920

Domnívám se, že disproporce mezi zkoumaným vzorkem a skutečným stavem vznikla z důvodu praktické negramotnosti části klientů. Někteří mají nedokončené

základní vzdělání a vyplnění dotazníku je pro ně neřešitelným problémem. Přestože při tvorbě dotazníků byla zvolena jednoduchá forma vyplňování – pouze označení nejvhodnější odpovědi křížkem a otázky nebyly formulovány nijak složitě, určitá část klientů nedokázala dotazník vyplnit. Toto tvrzení však vzhledem k anonymní formě nelze ověřit. Na základě každodenní zkušenosti, kdy se klienti nedokáží orientovat ani v jednoduchém textu obsahujícím pouze holé věty a neumí vyplnit dotazník obsahující základní osobní údaje, domnívám se, že tito klienti tvořili největší část neodevzdaných nebo chybně vyplněných dotazníků.

Otázka č. 5

Pracovní zařazení: Z celkového počtu respondentů je 7 osob v pracovním poměru (tj. 5,8 %), 76 osob je nezaměstnaných - v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce (63,4 %), 29 osob je na mateřské dovolené (24,2 %) a 8 osob (6,6 %) uvádí jinou možnost. Do této kategorie patří poživatelé důchodů, podnikatelé a rodiče pečující o dlouhodobě postižené děti, kteří pobírají příspěvek při péči o blízkou nebo jinou osobu a nad to jsou ještě dorovnávaní opakovanou dávkou sociální péče do životního minima.

Otázka č. 6

Celková doba řešení rodiny dávkami sociální péče. Na základě zodpovězení této otázky byli klienti rozděleni do čtyř skupin, které jsou spolu následně porovnávány.

Skupina č. 1 – do této skupiny jsou zařazeni noví žadatelé o dávky sociální péče v daném čtvrtletí – tj. pobírají DSP jeden až tři měsíce. V této skupině je 24 respondentů, tj. 20 %.

Skupina č. 2 – skupinu tvoří respondenti, kteří pobírají dávku sociální péče krátkodobě v rozmezí tři až dvanáct měsíců. Je zde 25 respondentů, tj. 21 %.

Skupina č. 3 – střednědobě řešení klienti, kteří jsou řešeni dávkami sociální péče jeden až tři roky. Do této skupiny patří 35 respondentů, tj. 29 %.

Skupina č. 4 – zahrnuje dlouhodobě klienty, kteří pobírají dávky sociální péče do rodiny déle než tři roky. Těchto osob je ve zkoumaném vzorku 36, tj. 30 %.

Na základě rozdělení celkového počtu respondentů do čtyř výše uvedených skupin se pokusíme dokázat, zda doba řešení rodiny dávkami sociální péče ovlivňuje postoje klientů a jakým způsobem.

Otázka č. 7

Považujete systém výplaty sociálních dávek za ponižující? Tato otázka byla do dotazníku zařazena na základě názorů objevujících se v některých hromadných sdělovacích prostředcích i v odborné literatuře, že současný systém výplaty dávek je pro občany stigmatizující a narušující jejich lidskou důstojnost. Podle zákonných předpisů výše uvedených jsou rodinám poskytovány dávky sociální péče na základě žádosti. V žádosti je třeba uvést své sociální a majetkové poměry a doložit doklady osvědčující sociální potřebnost rodiny. Tyto doklady zahrnují kromě potvrzení o příjmech (výdělek, hmotné zabezpečení uchazeče o zaměstnání, dávky státní sociální podpory apod.) a čestného prohlášení o majetku i doklady o vyčerpání veškerých možností ke zvýšení příjmu vlastními silami, např. návrhy a rozsudky o výživném, rozvodu manželství apod. Součástí rozhodování o nároku na dávku sociální péče je návštěva sociální pracovnice v rodině. Sociálním šetřením se ověřují údaje uvedené v žádosti a je umožněno sociálním pracovníkům získat ucelený přehled o sociální situaci rodiny. V Jirkově a ve většině měst v ČR nejsou dávky sociální péče vypláceny bezhotovostně na účet nebo poštovní poukázkou, ale jsou vypláceny hotově do vlastních rukou v určených dnech na výplatním místě. Často se zejména před začátkem výplatních hodin tvoří dlouhé fronty čekatelů na výplatu dávky sociální péče. Tyto skutečnosti působí na mnohé klienty jako stigmatizující a také návštěva v rodině může připadat některým žadatelům jako zásah do soukromí. To spolu s administrativní náročností údajně odrazuje část obyvatel od podání žádosti.

Na položenou otázku odpovědělo kladně 56 respondentů, tj. 46,7 % klientů a záporně 64 klientů, tj. 53,3 %. Zajímavé je srovnání mezi jednotlivými skupinami respondentů podle doby pobírání dávek.

1. skupina – nové žádosti
za ponižující **považuje** pobírání dávek 15 respondentů, tj. 62,5 % ze skupiny
za ponižující **nepovažuje** pobírání dávek 9 respondentů, tj. 37,5 % ze skupiny

2. skupina – krátkodobě řešení klienti

za ponižující **považuje** pobírání dávek 13 respondentů, tj. 52 % ze skupiny
za ponižující **nepovažuje** pobírání dávek 12 respondentů, tj. 48 % ze skupiny

3. skupina – střednědobě řešení klienti

za ponižující **považuje** pobírání dávek 17 respondentů, tj. 48,5 % ze skupiny
za ponižující **nepovažuje** pobírání dávek 18 respondentů, tj. 51,5 % ze skupiny

4. skupina – dlouhodobě řešení klienti

za ponižující **považuje** pobírání dávek 11 respondentů, tj. 30,5 % ze skupiny
za ponižující **nepovažuje** pobírání dávek 25 respondentů, tj. 69,5 % ze skupiny

Z uvedených výsledků šetření vyplývá, že zpočátku většině žadatelů připadá systém žádání a výplaty dávek jako ponižující. S přibývajícím dobou pobírání dávek však tento názor ustupuje a po třech letech již tvoří nespokojení klienti necelou třetinu. V souvislosti s touto problematikou je třeba připomenout důležitost individuálního přístupu a maximální snahy o pochopení ze strany sociálních pracovníků. Klienti bývají ve složité životní situaci a řeší problémy nejen finančního charakteru, ale často i závažné problémy osobní plynoucí například z rozpadu rodiny. Vzhledem k výsledkům průzkumu, kdy více než polovina respondentů považuje systém výplaty DSP za ponižující, je třeba kromě celkové změny koncepce sociální politiky nepouštět ze zřetele i důležitost sociální práce a vztahu klient- sociální pracovník.

Otázka č. 8

Tato otázka zjišťuje snahu respondentů najít si zaměstnání a řešit svou sociální situaci vlastními silami. Zahrnuje tři varianty: aktivní hledání zaměstnání, pasivní spoléhání na úřad práce a nezájem o práci. Odpovědi jsou porovnávány v souvislosti s dobou pobírání dávek.

1. skupina – nové žádosti

aktivně si hledá zaměstnání	15 respondentů
spoléhá na zprostředkování úřadem práce	5 „
nehledá zaměstnání	4 „

<u>2. skupina</u> – krátkodobě řešeni klienti	
aktivně si hledá zaměstnání	18 respondentů
spoléhá na zprostředkování úřadem práce	4 „
nehledá zaměstnání	3 „

<u>3. skupina</u> – střednědobě řešeni klienti	
aktivně si hledá zaměstnání	24 respondentů
spoléhá na zprostředkování úřadem práce	7 „
nehledá zaměstnání	2 „

<u>4. skupina</u> – dlouhodobě řešeni klienti	
aktivně si hledá zaměstnání	16 respondentů
spoléhá na zprostředkování úřadem práce	14 „
nehledá zaměstnání	6 „

Ve všech skupinách odpovídaly na položenou otázku poslední odpovědí, tj. že nehledají zaměstnání převážně ženy na mateřské dovolené. Podstatný je však počet klientů, kteří pasivně spoléhají na zprostředkování zaměstnání úřadem práce. S prodlužující se dobou pobírání dávek se procento těchto lidí zvyšuje. Klienti často rezignují na hledání zaměstnání vlastními silami a spokojí se s pouhou evidencí uchazeče o zaměstnání.

Otázka č. 9

Tento dotaz směřuje k ochotě respondentů pracovat za státem stanovenou minimální mzdou nebo mzdou, která je nižší než vyplácená sociální dávka.

<u>1. skupina</u> – nové žádosti	
přijal/a by zaměstnání i za minimální mzdou	5 respondentů
za plat vyšší než sociální dávky	18 „
nechce pracovat	1 „
<u>2. skupina</u> – krátkodobě řešeni klienti	
přijal/a by zaměstnání i za minimální mzdou	6 respondentů
za plat vyšší než sociální dávky	18 „
nechce pracovat	1 „

3. skupina – střednědobě řešeni klienti

přijal/a by zaměstnání i za minimální mzdu	1 respondent
za plat vyšší než sociální dávky	32 „
nechce pracovat	2 „

4. skupina – dlouhodobě řešení klienti

přijal/a by zaměstnání i za minimální mzdu	5 respondentů
za plat vyšší než sociální dávky	26 „
nechce pracovat	5 „

Napříč všemi skupinami je zřetelné, že převážná většina respondentů není ochotna pracovat za minimální mzdu nebo mzdu nižší než poskytované dávky sociální péče a raději zůstává v evidenci úřadů práce. Přestože zaměstnání neplní jen funkci zdroje financí, ale zabezpečuje i uspokojování ostatních potřeb jako je potřeba sebeuplatnění, rozvoje osobnosti atd., nemají občané o málo placená pracovní místa zájem. Nástupem do zaměstnání se jejich příjem nezvýší, často paradoxně zůstává na úhradu potřeb rodiny méně, než kdyby do zaměstnání nenastoupil. Příčinou jsou náklady na dojíždění a stravování mimo domácnost.

Otázka č. 10

Tato otázka by měla poskytnout náhled na schopnost klientů hospodařit s poskytovanými dávkami sociální péče.

1. skupina – nové žádosti

úsporné vedení domácnosti	12 respondentů
půjčky	6 „
nelegální práce	2 „
výše dávek pokrývá potřeby rodiny	4 „

2. skupina – krátkodobě řešení klienti

úsporné vedení domácnosti	16 respondentů
půjčky	4 „

nelegální práce	2	„
výše dávek pokrývá potřeby rodiny	3	„

3. skupina – střednědobě řešení klienti

úsporné vedení domácnosti	20	respondentů
půjčky	6	„
nelegální práce	5	„
výše dávek pokrývá potřeby rodiny	4	„

4. skupina – dlouhodobě řešení klienti

úsporné vedení domácnosti	12	respondentů
půjčky	8	„
nelegální práce	12	„
výše dávek pokrývá potřeby rodiny	4	„

Z uvedených výsledků vyplývá, že většina rodin musí v období pobírání dávek sociální péče omezit své výdaje a snažit se o úsporné vedení domácnosti. Patnácti respondentům dostačují poskytované dávky na úhradu všech potřeb rodiny. S délkou doby vyplácení sociálních dávek rodinám se zvyšuje počet respondentů, kteří uvádějí, že využívají možnosti příležitostných výdělků v šedé ekonomice. Boj s nelegálním zaměstnáváním občanů je za současné legislativy téměř nemožný.

Otázka č. 11

Respondenti hodnotili vliv pobírání dávek sociální péče na vztahy v rodině.

1. skupina – nové žádosti

vztahy v rodině se zlepšily	10	respondentů
vztahy v rodině se zhoršily	5	„
vztahy se nezměnily	9	„

2. skupina – krátkodobě řešení klienti

vztahy v rodině se zlepšily	3 respondenti
vztahy v rodině se zhoršily	3 „
vztahy se nezměnily	19 „

3. skupina – střednědobě řešení klienti

vztahy v rodině se zlepšily	10 respondentů
vztahy v rodině se zhoršily	7 „
vztahy se nezměnily	18 „

4. skupina – dlouhodobě řešení klienti

vztahy v rodině se zlepšily	2 respondentů
vztahy v rodině se zhoršily	4 „
vztahy se nezměnily	30 „

Z výsledků průzkumu vyplývá, že pobírání dávek sociální péče nemá výrazný jednostranný vliv na vztahy v řešených rodinách. Dochází k individuálním výkyvům oběma směry. Značný počet klientů v první skupině (krátkodobě řešení klienti), kteří uvádějí zlepšení vztahů, je dán skutečností, že se jedná ve většině případů o rodiny krátce po narození dítěte, proto je třeba přičíst zlepšení vztahů spíše této skutečnosti než výplatě sociálních dávek. Ke značným změnám dochází zejména u skupiny č. 3. Jedná se o klienty řešené jeden až tři roky. V tomto období dochází ke krizi, situace se zdá být neřešitelná a množství klientů propadá depresi z nemožnosti najít vhodné zaměstnání, což se následně odráží na zhoršení sociálních vztahů nebo dochází k vyhocení dosud skrytých konfliktů. Na druhé straně se v tomto období rodina přizpůsobí životu na sociálních dávkách, a proto může dojít ke zlepšení vzájemných vztahů.

Otázka č. 12

Zde měli respondenti možnost volně definovat, co považují za svůj největší současný problém. Z celkového počtu 120 respondentů odpovědělo pouze 64, z toho

někteří uváděli větší množství problémů, 56 respondentů na otázku vůbec neodpovědělo. Z tohoto důvodu odpovědi na tuto otázku nejsou detailně zpracovány, protože vzhledem k malému počtu odpovědí by byly výsledky zavádějící. Jako nejčastěji uváděný problém se nevyskytovaly finanční problémy, ale neřešitelná bytová situace. Problémy se získáním odpovídajícího bydlení uvedlo 33 respondentů. Jako další v pořadí byly uváděny problémy s nalezením vhodného zaměstnání – 29 respondentů a na třetím místě je uváděn nedostatek finančních prostředků – 25 respondentů. Vyskytly se i odpovědi typu: nedostatek finančních prostředků na kadeřníka a kosmetiku nebo na rekonstrukci domu. Ostatní odpovědi se týkaly zdravotního stavu nebo vztahů v rodině.

II. 4. Vyhodnocení získaných údajů ve vztahu k hypotéze č. 1

Po vyhodnocení výsledků výzkumu a po srovnání jednotlivých skupin konstatujeme, že hypotéza číslo jedna byla potvrzena. Dlouhodobá výplata dávek sociální péče nemotivuje klienty k řešení sociální situace vlastními silami, zejména hledáním zaměstnání. Výše dávek sociální péče odvrací akutní nebezpečí chudoby, vede však ke vzniku závislosti klientů na státu a k jejich uvíznutí v tzv. sociální pasti. V další části práce se pokusíme prokázat, že dlouhodobé pobírání dávek sociální péče s sebou přináší i další negativní vlivy, a to na profesní motivaci dětí z dlouhodobě vyplácených rodin.

II. 5. Hypotéza č. 2

Předpokládám, že dlouhodobé pobírání dávek sociální péče rodiči má vliv na snížení profesní motivace dětí.

II. 6. Charakteristika vybraných rodin a vývoj sociální situace po dobu výzkumu

Pro potvrzení hypotézy č. 2 bylo v roce 2001 vybráno 20 rodin řešených opakovanými dávkami sociální péče na odboru sociálních věcí a zdravotnictví Městského úřadu v Jirkově.

Pro výběr rodin byla rozhodující 2 kritéria:

1. rodina je řešena opakovaně dávkou sociální péče podmíněnou sociální potřebností alespoň 5 let tj. od roku 1996

2. v rodině je alespoň jedno nezaopatřené dítě ve věku 13 – 18 let.

Vybrané rodiny byly po dobu dvou let sledovány, zejména s ohledem na profesní motivaci a vzdělávání dětí. V rámci sociálních šetření v rodinách a výchovných komisí na školách byly prováděny pohovory s dětmi a jejich rodiči.

Charakteristika vybraných rodin a vývoj sociální situace v nich vzhledem ke zvoleným kritériím:

Rodina č. 1

Sociální situace na začátku výzkumu: Neúplná rodina, matka žije sama s 2 dětmi, které navštěvují základní školu. Matka je vyučená, dlouhodobě vedená v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Dávkami sociální péče řešena od roku 1993.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodina byla doplněna o druhou matku, který podniká v oboru pohostinství, vykazuje však ztrátu, proto je rodina nadále řešena DSP. Matka je nadále vedena v evidenci ÚP. V rámci sociálního šetření bylo zjištěno, že pracuje jako servírka v restauraci svého partnera, byl podán podnět kontrolnímu oddělení úřadu práce. Tuto skutečnost se však nepodařilo prokázat.

Obě dcery po ukončení základní školy nastoupily ke studiu na středních odborných školách a pokračují ve studiu.

Rodina č. 2

Sociální situace na začátku výzkumu: Neúplná rodina, matka žije s 1 nezaopatřeným synem, který navštěvuje základní školu. Matka má základní vzdělání, je dlouhodobě vedená v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Dávkami sociální péče řešena od roku 1993.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodina byla doplněna o druhou matku, který je vyučen, dlouhodobě veden v evidenci uchazečů o zaměstnání ÚP. Matka nadále v evidenci ÚP. Syn po ukončení základní školy nastoupil do SOU a pokračuje ve studiu.

Rodina č. 3

Sociální situace na začátku výzkumu: Neúplná rodina, matka žije sama s nezaopatřenou dcerou, která navštěvuje základní školu. Matka je vyučená, je dlouhodobě vedená v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Dávkami sociální péče řešena od roku 1994.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, matka nadále v evidenci uchazečů o zaměstnání. Dcera po ukončení základní školy nastoupila do SOU, během prvního pololetí však učební poměr ukončila a zaevidovala se jako uchazečka o zaměstnání.

Rodina č. 4

Sociální situace na začátku výzkumu: Úplná rodina se sedmi nezaopatřenými dětmi ve věku 4 – 14 let. Čtyři děti navštěvují zvláštní školu, dvě jsou s matkou doma. Matka je na mateřské dovolené, má základní vzdělání a nikdy nepracovala. Otec je nezaměstnaný, veden v evidenci ÚP. Dávkami sociální péče je rodina řešena od roku 1991. Jedná se o rodinu, ve které je kumulováno velké množství problémů. Otec byl trestán pro majetkovou trestnou činnost, byl vazebně stíhán pro podezření z kuplířství. V období sledování byla rodina několikrát řešena na výchovné komisi z důvodu nevhodného chování dětí a záškoláctví.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: V rodině se narodilo další osmé dítě. Jinak rodinné poměry beze změn, otec nadále v evidenci uchazečů o zaměstnání, matka na MD. Nejstarší dcera po ukončení zvláštní školy nastoupila do SOU, během prvního měsíce však učební poměr ukončila a zaevidovala se jako uchazečka o zaměstnání.

Vzhledem k tomu, že tato rodina je dlouhodobě sledována sociálními pracovníci a problémy jsou zde z rodin vybraných pro průzkum jedny z nejzávažnějších, uvádíme výňatky z rozhovorů s dětmi na téma představ o budoucím životě a zaměstnání. Rozhovor s dětmi byl realizován v rámci sociálního šetření v rodině sociální pracovníci v květnu 2003. Děti odpovídaly na otázku, jak si představují svůj život v dospělosti, jakou mají představu o svém budoucím povolání a proč si jej zvolily.

Sandra 16 let: „Chtěla bych se vdát, mít hodného a bohatého manžela a děti. Nastupuji do SOU na obor kuchařské práce, který mi pomohla vybrat třídní učitelka. Ráda bych se vyučila. Kde bych chtěla pracovat, nevím, třeba v nějaké restauraci nebo baru. Když nebudu pracovat nevadí, budu chodit na sociálku nebo mě bude živit manžel a aspoň budu umět dobře vařit pro děti.“

Demisa 14 let: „Taky bych se chtěla něčím vyučit, buď kuchařkou jako sestra nebo zahradnicí. Se školou jsme se byli podívat v zahradnickém učilišti. Kde budu pracovat nevím, ale určitě chci mít rodinu a děti.“

Štefan 13 let: „Já se učit nepůjdu, škola mě nezajímá. Pracovat nechci, chci mít hodně peněz a parádní auto. Kde budu ty peníze brát? No, různý kšefty a tak.“

Zlata 10 let: „Nevím, co bych chtěla dělat. Možná budu doma jako máma nebo bych chtěla být paní učitelkou v první třídě, protože byla hodná. Ale teď už mě škola nebaví.“

Na dotaz, zda někdo z příbuzných v širší rodině nebo z okruhu přátel chodí do zaměstnání, odpověděly děti záporně.

Rodiče dětí se vyjádřili, že je zbytečné, aby se děti usilovali o získání vzdělání, protože stejně neseženou žádnou práci a holky budou mít děti a budou se starat o domácnost. Vzdělání považují za zbytečné. Všechny školou povinné děti navštěvují zvláštní školu, kde mají neomluvené absence a velký počet absencí omluvených

matkou, pravděpodobně se jedná o skryté záškoláctví. Pokud je matka pozvána k jednání do školy, je agresivní a vyvolává konflikty s učitelkami. Sociální pracovníci si opakovaně stěžovali na pracovníky školy. Argumentovala tím, že se děti ve škole stejně nic nenaučí, jen pořad musí nosit nějaké peníze na pomůcky, kino, výlety a jiné „nesmysly“. Rodinné prostředí je nepodnětné, děti nemají kromě učebnic žádnou knížku a jen minimum hraček. Tato skutečnost není důsledkem chudoby, protože byt rodiny je standardně zařízen, vybaven moderní elektronikou. Matka i otec kouří, otec byl opakovaně viděn, jak řídí zánovní automobil zahraniční výroby, přestože dle evidence motorových vozidel žádný automobil nevlastní, dokonce nemá ani řidičský průkaz. Do rodiny byl směřován terénní romský sociální pracovník Nadace sdružení Člověk v tísni, který pracuje pro MěÚ Jirkov. Rodiče s ním však nechtějí spolupracovat. Rovněž nabídku dětského letního tábora pořádaného ve spolupráci s Občanským sdružením Cesta naděje odmítli. Kromě výplaty sociálních dávek odmítají veškerou pomoc a nepřejí si, aby do jejich rodiny kdokoli zasahoval. V současné době je rodině vyplácena opakovaná dávka sociální péče v částce 11136,- Kč z toho je 5687,- Kč zasíláno na úhradu nájemného. Protože rodina dlouhodobě nájemné nehradila, vlastník bytu podal u Okresního soudu v Chomutově žalobu na vyklizení bytu. Ostatní příjmy rodiny činí dávky státní sociální podpory v částce 15331,- Kč. Celkový příjem do rodiny tedy činí 26467,- Kč měsíčně (tj. 317.614,- Kč ročně), aniž by se kdokoli z rodiny na tomto příjmu podílel vlastním přičiněním. Otcí bylo v rámci veřejně prospěšných prací nabídnuto místo dělníka v lese. Na možnost nástupu do zaměstnání reagoval velmi podrážděně, doložil potvrzení od lékaře, že pro bolest zad nedoporučuje zařazení na vybrané pracovní místo, proto zůstal nadále v evidenci ÚP.

Rodina č. 5

Sociální situace na začátku výzkumu: Úplná rodina se třemi nezaopatřenými dětmi, 2 navštěvují zvláštní školu, nejmladší je doma. Oba rodiče jsou nezaměstnaní dlouhodobě vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Mají základní vzdělání, matka je prakticky negramotná. Dávkami sociální péče řešena od roku 1995.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Vzhledem k tomu, že jedno z dětí bylo uznáno dlouhodobě zdravotně postiženým, matka pobírá příspěvek při péči o blízkou nebo jinou osobu, otec je nadále v evidenci uchazečů o zaměstnání. Všechny 3 děti navštěvují zvláštní školu. Nejstarší syn (16 let) plní poslední rok školní docházky, opakuje sedmou třídu. Má časté výchovné problémy, byl přistižen při zneužívání omamných látek – čichání toluenu. Po splnění povinné školní docházky nechce pokračovat ve vzdělávání na praktické škole, zaeviduje se jako uchazeč o zaměstnání.

Rodina č. 6

Sociální situace na začátku výzkumu: Neúplná rodina, matka žije sama s 3 nezaopatřenými dětmi, které navštěvují zvláštní školu. Matka má základní vzdělání, nikdy nepracovala, je dlouhodobě vedená v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Dávkami sociální péče řešena od roku 1992.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, matka nadále v evidenci uchazečů o zaměstnání, nejstarší syn po ukončení základní školy nastoupil do SOU, po absolvování prvního ročníku učební poměr ukončil, nyní je evidován jako uchazeč o zaměstnání.

Rodina č. 7

Sociální situace na začátku výzkumu: Úplná rodina se 3 nezaopatřenými dětmi, 2 navštěvují zvláštní školu, nejstarší nedokončil učební poměr a je veden jako uchazeč o zaměstnání. Oba rodiče mají neúplné základní vzdělání a jsou dlouhodobě vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Otec pobírá částečný invalidní důchod a má změněnou pracovní schopnost, zcela negramotný. Dávkami sociální péče řešena od roku 1991.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, rodiče nadále v evidenci uchazečů o zaměstnání. Nejstarší syn dovršil věku 18 let, proto není považován za nezaopatřené dítě, byl vyjmut z okruhu společně posuzovaných osob. Je nadále evidován jako uchazeč o zaměstnání a řešen dávkou sociální péče samostatně na oddělení regulace pracovních sil. Prostřední z dětí po ukončení základní školy bylo

zaevidováno jako uchazeč o zaměstnání, nejmladší je stále žákem zvláštní školy. Pro výchovné problémy byl podán návrh na ústavní výchovu.

Rodina č. 8

Sociální situace na začátku výzkumu: Úplná rodina se 3 nezaopatřenými dětmi, 2 navštěvují základní školu, nejstarší je žákem SOU. Oba rodiče jsou dlouhodobě vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Otec je vyučen, byl v rámci útlumového programu propuštěn z podniku, ve kterém pracoval 25 let. Pobírá částečný invalidní důchod a má změněnou pracovní schopnost. Matka má základní vzdělání a nikdy nepracovala. Rodina je dávkami sociální péče řešena od roku 1996.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, rodiče nadále v evidenci uchazečů o zaměstnání. Nejstarší syn dokončil SOU, nyní v evidenci uchazečů o zaměstnání a řešen dávkou sociální péče samostatně na oddělení regulace pracovních sil. Dcera po ukončení základní školy nastoupila na SOU, v průběhu prvního ročníku však učená ukončila a zaevidovala se jako uchazeč o zaměstnání. Na počátku roku 2003 se jí narodilo dítě, s jehož otcem nežije, v současné době je na mateřské dovolené a je řešena dávkou sociální péče. Nejmladší zůstává nadále žákem základní školy.

Rodina č. 9

Sociální situace na začátku výzkumu: Úplná rodina se 4 nezaopatřenými dětmi, 2 navštěvují základní školu, 2 starší jsou vedeny jako uchazeči o zaměstnání. Oba rodiče mají základní vzdělání a jsou dlouhodobě vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Otec příležitostně pracoval jako pomocný dělník na stavbě za minimální mzdu. Matka nikdy nepracovala. Dávkami sociální péče je rodina řešena od roku 1995.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, rodiče nadále v evidenci uchazečů o zaměstnání, otec v průběhu dvou let výzkumu legálně nikde nepracoval. Údajně pracuje při různých výkopových pracích, tuto skutečnost se nepodařilo prokázat. Obě nejstarší děti dovršily věku 18 let. Syn je nadále evidován jako uchazeč o zaměstnání a řešen dávkou sociální péče samostatně na oddělení

regulace pracovních sil. Dcera je v současné době na mateřské dovolené a spolu s nezaměstnaným druhem jsou rovněž řešeni dávkami sociální péče. Další z dětí se po ukončení základní školy zaevidovalo jako uchazeč o zaměstnání, nejmladší je stále žákem základní školy.

Rodina č. 10

Sociální situace na začátku výzkumu: Úplná rodina se 2 nezaopatřenými dětmi a neteří, která byla manželům svěřena do péče. 2 starší jsou vedeny jako uchazeči o zaměstnání, neteř navštěvuje zvláštní školu. Situace v rodině se podobá stavu v rodině č. 9 – jedná se o příbuzné, kteří žijí v jednom domě. Oba rodiče mají základní vzdělání a jsou dlouhodobě vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Otec příležitostně pracoval jako pomocný dělník na stavbě za minimální mzdu. Matka nikdy nepracovala. Dávkami sociální péče je rodina řešena od roku 1995.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, rodiče nadále v evidenci uchazečů o zaměstnání, otec v průběhu dvou let výzkumu legálně nikde nepracoval. Údajně pracuje při různých výkopových pracích, tuto skutečnost se nepodařilo prokázat. Nejstarší syn dovršil věku 18 let, je nadále evidován jako uchazeč o zaměstnání a řešen dávkou sociální péče samostatně na oddělení regulace pracovních sil. Mladší je rovněž v evidenci ÚP posuzován společně s rodinou. Neteř nadále navštěvuje zvláštní školu.

Rodina č. 11

Sociální situace na začátku výzkumu: Úplná rodina se 4 nezaopatřenými dětmi. Nejstarší přerušil učební poměr, veden jako uchazeči o zaměstnání, dcera navštěvuje zvláštní školu a nejmladší 2 základní školu. Oba rodiče mají základní vzdělání a jsou dlouhodobě vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Dávkami sociální péče je rodina řešena od roku 1991.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: V rodině došlo v průběhu výzkumu k rozpadu manželství, otec se odstěhoval ze společné domácnosti. Matka je nadále v evidenci uchazečů o zaměstnání. Nejstarší syn dovršil věku 18 let, je nadále

evidován jako uchazeč o zaměstnání a řešen dávkou sociální péče samostatně na oddělení regulace pracovních sil. Dcera se po ukončení povinné školní docházky zaevidovala jako uchazečka o zaměstnání, v současné době je těhotná, a nastoupila na mateřskou dovolenou. Mladší dvě děti navštěvují zvláštní školu. Dle vyjádření pedagogických pracovníků se jedná o děti velmi šikovné, stejně tak jako jejich starší sourozenci. Pokud by bylo rodinné prostředí podnětnější a děti měly dostatek možností připravovat se na výuku, mohly absolvovat základní školu s dobrým prospěchem a bez problémů se vyučit. Rodiče však nepřikládají vzdělání dětí žádný význam a sami iniciovali jejich přestup na zvláštní školu, protože je blízko bydliště a již ji navštěvovaly starší děti.

Rodina č. 12

Sociální situace na začátku výzkumu: Neúplná rodina, otec je rozvedený a žije sám se 2 nezaopatřenými dětmi. Starší syn je žákem SOU, mladší navštěvuje zvláštní školu. Otec má středoškolské vzdělání, byl v rámci restrukturalizace propuštěn ze strojírenského podniku. Je veden v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Dávkami sociální péče je rodina řešena od roku 1995.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: V době sledování rodiny se do společné domácnosti přistěhovala družka otce s nezaopatřeným synem, který navštěvuje základní školu. Oba rodiče jsou v evidenci uchazečů o zaměstnání. Nejstarší syn dovršil věku 18 let, po ukončení SOU je evidován jako uchazeč o zaměstnání a řešen dávkou sociální péče samostatně na oddělení regulace pracovních sil. Mladší po základní škole do vybraného učebního oboru nenastoupil a je rovněž v evidenci ÚP, je posuzován společně s rodinou.

Rodina č. 13

Sociální situace na začátku výzkumu: Neúplná rodina, matka žije sama se 3 nezaopatřenými dětmi, s nejmladším z nich je na mateřské dovolené. Má základní vzdělání, nikdy nepracovala. Nejstarší syn je žákem odborného učiliště, dcera navštěvuje zvláštní školu. Dávkami sociální péče je rodina řešena od roku 1992.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, matka nadále na mateřské dovolené. Nejstarší syn učiliště nedokončil, je uchazečem o zaměstnání a řešen dávkou soc. péče. Má problémy spojené s užíváním drog, opakovaně přerušil léčbu. Matka byla v době sledování rodiny několikrát předvolána před výchovnou komisí pro záškoláctví dcery. Dcera přestoupila na jinou školu, kde byla hodnocena jako velmi šikovná, záškoláctví však pokračovalo, matky vždy nepřítomnost dcery ve škole dodatečně omluvila. Po ukončení zvláštní školy nastoupila do SOU.

Rodina č. 14

Sociální situace na začátku výzkumu: Neúplná rodina, matka žije sama se dvěma nezaopatřenými dětmi. Má základní vzdělání, nikdy nepracovala. Nejstarší dcera je žákyní odborného učiliště, mladší navštěvuje základní školu. Dávkami sociální péče je rodina řešena od roku 1992.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, matka je nadále v evidenci ÚP. Starší dcera úspěšně ukončila střední odborné učiliště a nastoupila do pracovního poměru. Mladší po ukončení základní školy nastoupila do SOU.

Rodina č. 15

Sociální situace na začátku výzkumu: Úplná rodina se 3 nezaopatřenými dětmi. Nejstarší syn přerušil učený poměr, veden jako uchazeči o zaměstnání, mladší 2 děti navštěvují základní školu. Oba rodiče mají základní vzdělání a jsou dlouhodobě vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Dávkami sociální péče je rodina řešena od roku 1991.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: V rodině došlo v průběhu výzkumu k rozpadu manželství, otec se odstěhoval ze společné domácnosti. Matka je nadále vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání. Rodina nemá vlastní byt, matka se s dětmi často stěhuje. Nejstarší syn dovršil věku 18 let, je nadále evidován jako uchazeč o zaměstnání a řešen dávkou sociální péče samostatně na oddělení regulace pracovních

sil. Prostřední dcera se po ukončení povinné školní docházky zaevidovala jako uchazečka o zaměstnání, nejmladší nadále chodí do základní školy.

Rodina č. 16

Sociální situace na začátku výzkumu: Úplná rodina se 4 nezaopatřenými dětmi. Nejstarší dcera je vedena jako uchazečka o zaměstnání, 2 mladší chodí na základní školu. Oba rodiče mají základní vzdělání, otec je částečně invalidní, dlouhodobě veden v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Matka je na mateřské dovolené a pečuje o nejmladší dítě. Dávkami sociální péče je rodina řešena od roku 1992.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, matka nadále na mateřské dovolené, otec v evidenci uchazečů o zaměstnání. Nejstarší dcera dovršila věku 18 let, porodila dítě a je spolu s druhem řešena dávkou sociální péče. Dvě mladší děti navštěvují zvláštní školu.

Rodina č. 17

Sociální situace na začátku výzkumu: Neúplná rodina, matka žije sama se dvěma nezaopatřenými dětmi. Má základní vzdělání, nikdy nepracovala. Starší z dětí je žákem odborného učiliště, mladší navštěvuje základní školu. Dávkami sociální péče je rodina řešena od roku 1992.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, matka nadále v evidenci ÚP. Syn nedokončil odborné učiliště a je veden jako uchazeč o zaměstnání na ÚP. Dcera po ukončení základní školy nastoupila do SOU.

Rodina č. 18

Sociální situace na začátku výzkumu: Neúplná rodina, matka žije sama se dvěma nezaopatřenými dětmi. Má základní vzdělání, nikdy nepracovala. Obě děti navštěvují základní školu. Dávkami sociální péče je rodina řešena od roku 1995.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, matka nadále v evidenci ÚP. Syn po ukončení základní školy pokračuje v přípravě na budoucí povolání na SOU. Dcera nadále chodí na základní školu.

Rodina č. 19

Sociální situace na začátku výzkumu: Úplná rodina se 5 nezaopatřenými dětmi ve věku 8 – 16 let. 4 děti navštěvují základní školu, nejstarší je žákem SOU. Matka pobírá příspěvek při péči o blízkou nebo jinou osobu (pečuje o matku manžela). Má základní vzdělání a nikdy nepracovala. Otec je nezaměstnaný, veden v evidenci ÚP. Je vyučen, podnikal v oboru pozemní práce. Dávkami sociální péče je rodina řešena od roku 1995.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, otec nadále v evidenci uchazečů o zaměstnání, krátce obnovil samostatně výdělečnou činnost, vykazoval však nízký příjem, proto byla rodině nadále poskytována opakovaná dávka sociální péče. Nejstarší syn nedokončil učební poměr a zaevidoval se jako uchazeč o zaměstnání. Dcera byla po ukončení základní školy přijata na soukromou střední školu pro romské děti. Studium je financováno prostřednictvím nadací a programu ministerstva školství na podporu romských žáků středních škol a SOU. Tři mladší děti chodí na základní školu.

Rodina č. 20

Sociální situace na začátku výzkumu: Úplná rodina se 3 nezaopatřenými dětmi, 2 navštěvují zvláštní školu, nejstarší je v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Oba rodiče jsou dlouhodobě vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce, mají základní vzdělání, otec dříve pracoval jako dělník, matky nikdy nepracovala. Rodina je dávkami sociální péče řešena od roku 1994.

Sociální situace v době ukončení výzkumu: Rodinné poměry beze změn, rodiče nadále v evidenci uchazečů o zaměstnání. Nejstarší syn stále v evidenci uchazečů o zaměstnání a je po dovršení 18 let řešen dávkou sociální péče samostatně na oddělení regulace pracovních sil. Dcera se po ukončení základní školy rovněž zaevidovala

jako uchazečka o zaměstnání. V roce 2002 se jí narodilo dítě, v současné době je na mateřské dovolené a jako samoživitelka pobírá dávku sociální péče. Nejmladší je stále žákem zvláštní školy.

II. 7. Vyhodnocení výsledku šetření ve vztahu k hypotéze

Výsledky provedeného průzkumu potvrdily hypotézu, že dlouhodobé pobírání dávek sociální péče rodiči má vliv na snížení profesní motivace resp. motivace k optimalizaci profesní orientace a příjmu z pracovní činnosti dětí.

Na základě dvouletého sledování výše uvedených rodin jsme dospěli k těmto výsledkům: Ve dvaceti sledovaných rodinách je vychováváno celkem 61 dětí. V cílové skupině, na které lze sledovat strategii při volbě povolání, úspěšnost vzdělávání a zařazení do pracovního procesu, je 35 dětí. V době počátku výzkumu byly ve věku 13 – 18 let, v době ukončení ve věkové skupině 15 – 20 let.

Stav k datu ukončení výzkumu (30. 9. 2003)

Počet dětí ve sledovaných rodinách celkem	61	
Věkové skupina 15 – 20 let	35	vyjádření v procentech 100%
z toho: na základní škole	2	6 %
uční SOU	5	14 %
studenti středních škol	3	9 %
v evidenci úřadu práce	19	54 %
v pracovním poměru	1	3 %
na mateřské dovolené	5	14 %

Z celkového počtu osob ze zkoumaného vzorku vedených v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce, (tj. z 19 osob) se osm zaevidovalo neprodleně po ukončení

základní školy. Devět se zaevidovalo poté, co nedokončilo přípravu na budoucí povolání a přerušilo učební poměr. Pouze dvě osoby se přihlásily do evidence uchazečů o zaměstnání po úspěšném dokončení učebního poměru.

Z celkového počtu osoby v evidenci ÚP	19	procentní vyjádření	54 %
z toho po ukončení základní školy	8		23 %
nedokončené střední vzdělání	9		25 %
dokončené střední vzdělání	2		6 %

Z uvedených výsledků průzkumu vyplývá, že děti ve sledovaných rodinách nemají zájem na dosažení vzdělání a nalezení odpovídajícího zaměstnání. Jednou ze závažných příčin tohoto stavu je skutečnost, že se jedná o děti z rodin dlouhodobě řešených dávkami sociální péče, kde ani jeden z rodičů nepracuje. Vzhledem k tomu, že nedílnou součástí učení je nápodoba, je životní styl dětí jen logickým pokračováním životního stylu jejich rodičů. Je pravdou, že na celkovém postoji ke vzdělávání a profesní motivaci se odráží i vzdělání rodičů a celková sociokulturní úroveň rodin. Ve zkoumaných rodinách děti vychovává celkem 33 rodičů včetně doplněných rodin. Rodič, který s rodinou nežije, nebyl do výzkumu zahrnut.

Z celkového počtu rodičů má 26 pouze základní vzdělání, 6 je vyučeno a jeden rodič má středoškolské vzdělání. Rodiče s vysokoškolským vzděláním se ve zkoumaném vzorku nevyskytují. (Mezi klienty dlouhodobě řešenými dávkami sociální potřeby se vysokoškoláci téměř neobjevují. Výjimkou bývají jen matky samoživitelky na mateřské dovolené, občané v období krátkodobé nezaměstnanosti nebo osoby, které z důvodu celkového úpadku osobnosti v souvislosti s užíváním alkoholu nebo drog nemohou vykonávat zaměstnání, na které mají kvalifikaci.) Vliv vzdělání na možnosti uplatnění na trhu práce je nesporný, což dokládají statistiky úřadů práce. Ani tato skutečnost však neovlivní rodiče dlouhodobě nezaměstnané, aby věnovali pozornost vzdělávání svých dětí. Děti samy přejímají postoje svých rodičů. Při rozhovorech s dětmi z těchto rodin se často sociální a pedagogičtí pracovníci setkávají s absencí logické vazby mezi zaměstnáním a výdělkem. Tyto děti

automaticky považují za zdroj rodinných financí sociální dávky. Nepamatují si, že by rodiče a často i osoby z širší rodiny někdy pracovali. Od dětství navštěvují s rodiči sociální úřady, starší děti často vyplňují za rodiče tiskopisy potřebné k vyřízení dávek a tím získávají návyky pro své chování a postoje v dospělosti. Rovněž tak evidence uchazečů o zaměstnání na úřadě práce v tomto případě nevyjadřuje úmysl pracovat. Evidence uchazeče o zaměstnání zakládá nárok na zdravotní pojištění hrazené státem a je základní podmínkou pro poskytování dávek sociální potřebnosti. Jak dokládají výsledky výzkumu, tak i v případech, kdy vlivem působení výchovných poradců ve školách, třídních učitelů a sociálních pracovníků dítě po ukončení základní školy nastoupí do odborného učiliště nebo na střední školu, velmi často přípravu na budoucí povolání nedokončí a rovněž se zaeviduje jako uchazeč o zaměstnání. Zcela zde chybí motivace a působení ze strany rodičů a ani dospívající sami necítí potřebu získání kvalifikace. Vzhledem k tomu, že vzdělávání a práce kromě finančního zisku přináší i uspokojování vyšších potřeb, jako je potřeba sebeuplatnění a rozvíjení osobnosti, hledají tito mladiství náhradní uspokojování těchto potřeb. Proto je často doprovodným jevem nezaměstnanosti mladistvých kriminalita a drogová závislost. Chybí zde smysluplné trávení volného času a cíle do budoucnosti. Děti se stejně jako rodiče stávají pasivními příjemci dávek sociální péče a dochází zde k vytvoření třídy klientů závislých na pomoci státu – underclass. Jen ve dvaceti rodinách, které byly zařazeny do výzkumu, vyrůstá dalších šedesát potencionálních klientů. Je třeba vyvinout veškeré úsilí, které by dětem umožnilo vymanit se ze sociální pasti, ve které uvízli jejich rodiče.

II. 8. Návrh dílčích změn

Na základě zkušeností, které mají sociální pracovníce z každodenního styku s klienty, vychází navrhované změny, které by přispěly ke zlepšení situace související s dlouhodobou závislostí určité skupiny občanů na dávkách sociální péče.

1. Rozlišit občany, kteří se ocitli v nepříznivé situaci a snaží se o změnu vlastními silami od osob, které nemají zájem a jen parazitují na současném sociálním systému. Vzorem může být zákonná úprava uplatňovaná nyní ve Slovenské republice (11):

Na Slovensku legislativně upravují oblast sociální pomoci dva základní předpisy: zák. č. 125/1998 Z. z. o životním minimu a zákon č. 195/1998 Z.z. o sociální pomoci. Zákon o životním minimu nově stanoví částky životního minima a částky životního minima pro účely státních sociálních dávek. K 1.7.2003 byly tyto částky stanoveny takto:

Dospělá fyzická osoba	3930,- Sk	pro účely SSD	3000,- Sk
další spol. posuzovaná osoba	2750,- Sk		2100,- Sk
nezaopatřené dítě 15 – 25 let	1780,- Sk		1770,- Sk
6 – 15 let	1780,- Sk		1660,- Sk
0 – 6 let	1780,- Sk		1350,- Sk

Zatímco částky životního minima byly od data platnosti zákona pravidelně valorizovány vždy k 1.7., částky pro účely dávek valorizovány nebyly. Valorizační mechanismy pro valorizaci těchto částek nejsou zákonem stanoveny, mohou být upraveny nařízením vlády SR.

Zákon o sociální pomoci stanoví podmínky nároku na dávky sociální pomoci, jejímž cílem je zmírnit nebo překonat hmotnou nouzi, zabezpečit základní životní podmínky a zabránit příčinám vzniku, prohlubování a nebo opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývinu občana a zabezpečit jeho integraci do společnosti. Dávky sociální pomoci se vyplácí v diferencované výši, přičemž je rozhodující, zda se žadatel nachází v hmotné nouzi z objektivních nebo subjektivních důvodů. Jako subjektivní důvody jsou v zákoně uvedeny např. situace, kdy občan nehledá zaměstnání prostřednictvím úřadu práce, byl vyřazen z evidence, bez udání důvodu ukončil poslední zaměstnání, je v evidenci ÚP více než 24 měsíců (s výjimkou občanů částečně invalidních), odmítá se účastnit výkonu menších obecních služeb, zanedbává péči o dítě atd. V těchto případech se dávka sociální péče snižuje.

Přijetím uvedeného zákona byly stanoveny tři úrovně dávek sociální pomoci a to podle důvodu hmotné nouze občana následovně:

- občanovi, který byl v hmotné nouzi ze subjektivních důvodů, se DSP doplnil jeho příjem v kalendářním měsíci do výše 50 % životního minima
- občanovi, který byl v hmotné nouzi z objektivních důvodů a neměl příjem ze závislé činnosti 100 % životního minima
- občanovi, který byl v hmotné nouzi z objektivních důvodů a měl příjem ze závislé činnosti (zaměstnání), se dávkou sociální pomoci jeho příjem v kalendářním měsíci vyrovnal do výše 120 % životního minima.

Původní záměr motivovat nezaměstnané k přijetí a udržení i nízko placeného zaměstnání a sankcionovat ty, kteří nevyvíjí úsilí k nalezení zaměstnání, vnesl do slovenské sociální praxe diferencovanou úroveň dávek sociální pomoci, jejichž vývoj prošel značnými změnami. Např. v současné době existují jen dvě úrovně výplaty dávek a stanoven horní limit pro dávku sociální pomoci rodinám. Podle odpůrců je zákon vůči příjemcům dávek velmi tvrdý a je spíše odrazem napjatého státního

rozpočtu Slovenské republiky než snahou a možností navést nezaměstnané na cestu směrem k zaměstnanosti.

Přestože systém sociální pomoci uplatňovaný na Slovensku není dokonalý, mohl by pro naše zákonodárce být v mnoha směrech inspirativní.

2. Podmínit dlouhodobou výplatu sociální péče vykonáváním určitého počtu hodin veřejně prospěšných prací. Některá města se snažila prosadit tento princip prostřednictvím obecních vyhlášek avšak bez úspěchu. Toto řešení nemá oporu v zákoně.

3. V případě, že rodiče nebo osoby, jimž byly děti svěřeny do péče, řádně nepečují o jejich výchovu, výživu a vzdělávání, mohou být dávky sociální péče sníženy nebo poskytovány věcnou formou. Hrozba omezení sociálních dávek je často jedinou možností, která přiměje rodiče, aby dohlíželi na řádnou školní docházku dětí a čím vyššího vzdělání dosáhnou děti, tím se zvyšuje jejich šance na vymanění se ze sociální pasti. (Toto otázka by měla být ošetřena novelizací zák. č. 482/91 Sb. platnou od 1.1.2004, pokud bude schválena).

4. Nezahrnovat příspěvek na dopravu, který je vyplácen v rámci dávek státní sociální podpory, do příjmu pro určení výše dávky sociální péče. Dle současné legislativy dochází k situaci, že příspěvek, který je určen jako kompenzace nákladů na dopravu dětí do školy, se započítává jako příjem rodiny a prakticky se o něj sníží poskytovaná dávka sociální péče. Tím může dojít k situaci, že hmotná nouze rodiny se dojížděním dítěte do školy zvýší a důsledkem může být ukončení nebo přerušení studia.

5. Program pomoci romským žákům středních škol a odborných učilišť, který je zabezpečován Ministerstvem školství ČR, rozšířit na všechny děti z nízkopříjmových rodin bez ohledu na jejich původ. Současný stav je vůči dětem z majoritní společnosti diskriminační, navíc se sociální pracovníci často ocitají v situacích, že mají potvrdit žádost o pomoc žákům, u kterých nemají o jejich romském původu ponětí. Při sčítání lidu se k romské národnosti přihlásilo velmi málo občanů, navíc před několika lety byl medializován přestupek jednoho pracoviště úřadu práce, kde byly v kartách uchazečů

o zaměstnání zjištěny poznámky, že se jedná o příslušníky romského etnika. Na druhou stranu je pro romské děti vytvořen zvláštní program podpory vzdělávání, aniž by bylo přesně definováno, pro jaké děti je program určen.

6. Zvýšit počet sociálních pracovníků věnujících se rodinám s dětmi. Se vzrůstající nezaměstnaností a přibývajícím počtem klientů se sociální pracovníci pověřených obecních úřadů stávají prakticky jen poskytovateli sociálních dávek a na sociální práci v rodinách jim nezbyvá žádný čas. Řešením je rovněž zvýšení počtu terénních sociálních pracovníků. V současné době však je jejich počet malý a pracují převážně s romskými rodinami. Často jim chybí odborné vzdělání a smysl své práce někteří vidí jen v radách občanům, jak získat nárok na různé sociální dávky. Jejich činnost by se měla soustředit především na děti a mládež, kde je široké pole působnosti. Mnohé děti nezvládají školní docházku, protože přicházejí do školy nepřipravené, bez základních znalostí. Ve vyšších ročnících jim látku, kterou nestihly pochopit ve škole, nemá kdo vysvětlit, protože znalosti jejich rodičů jsou nedostatečné. Problémem je často i trávení volného času dětí z nízkopříjmových rodin. V období dospívání je nuda a nedostatek kvalitních zájmů přivedou do part a kriminálních dětských gangů. V oblasti péče o děti ze sociálně slabých rodin je třeba podporovat činnost církví, občanských sdružení a ostatních nestátních subjektů.

7. Zavést ve školách předmět „Volba povolání“ nebo výrazně rozšířit hodiny rodinné výchovy tak, aby děti měly možnost seznámit se s větším počtem různých zaměstnání. Organizovat besedy s lidmi různých povolání a exkurze na pracoviště.

Navrhované způsoby zmírnění negativních dopadů vycházejí ze zkušenosti sociálních pracovníků v Jirkově, kde je situace poněkud specifická. Jedná se o město v okrese Chomutov, který je dlouhodobě na předním místě v počtu nezaměstnaných. K 30.9.2003 činí počet nezaměstnaných v okrese Chomutov 18,39 % práce schopného obyvatelstva, v mikroregionu Jirkov činila nezaměstnanost 20,98 % . Z celkového počtu cca 20 000 občanů je dávkami sociální péče řešeno průměrně 900 - 1000 jednotlivců a bezdětných rodin a téměř 800 rodin s dětmi. Na Chomutovsku a

v ostatních oblastech s vysokou nezaměstnaností se počty žadatelů o dávky sociální péče podmíněně sociální potřebností neustále zvyšují. Spolu s dlouhodobou nezaměstnaností a uviznutím velkého počtu občanů v sociální síti se zde začínají projevovat závažné problémy, které v ostatních regionech nejsou tolik zřetelné. Dochází k prudkému nárůstu kriminality, pachatelé trestné činnosti se stávají stále mladší osoby, výjimkou nejsou ani gangy dětí. Přibývá počet drogově závislých a dle statistik dochází v regionu ke zvýšení počtu rozvodů manželství, dětí žijících jen s jedním rodičem a dětí umístěných do náhradní péče. Z uvedených důvodů je třeba věnovat náležitou pozornost řešení předestřených problémů a hledat preventivní mechanismy, které by zabránily jejich šíření.

Seznam použité literatury

1. Břeská N., Vránová L.: Dávky sociální péče 2002. ANAG, Olomouc 2002.
2. Hartl P., Hartlová H.: Psychologický slovník. Portál, Praha 2000.
3. Krebs V., Durdisová J., Poláková O., Žižková J.: Sociální politika. CODEX Bohemia, Praha 1997
4. Mareš P.: Nezaměstnanost jako sociální problém. Sociologické nakladatelství, Praha 1994.
5. Matoušek O. a kol.: Základy sociální práce. Portál, Praha 2001
6. Novosad L.: Základy teorie a metod sociální práce. II. díl – Vybrané problémy, přístupy a metody sociální práce. FP TUL. t.č. v tisku
7. Potůček M.: Sociální politika. Sociologické nakladatelství, Praha 1995.
8. Vágnerová M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál, Praha 2000.
9. Zákon 463/1991 Sb., o životním minimu ve znění pozdějších předpisů
10. Zákon ČNR č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti ve znění pozdějších předpisů
11. Sociální politika: měsíčník MPSV. 9/2003. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Sociopress, Praha Praha. ISSN 0049-0962

III. Přílohy

Dotazník

Zpracování dotazníku je anonymní a dobrovolné. Výsledky průzkumu budou použity pro studijní účely a pro zpracování statistik pro bakalářskou práci.

Velmi Vám děkuji za spolupráci.

Jitka Marková

Odpovědi označte křížkem.

1. Pohlaví respondenta : muž žena
2. Typ rodiny: úplná rodina osamělý rodič
3. Počet dětí: 1 2 3 a více
4. Vzdělání: základní vyučen středoškolské vysokoškolské
5. Pracovní zařazení: pracující v evidenci ÚP na mateřské dovolené jiné
6. Dávky SP pobírám: do 6 měsíců 6-12 měsíců 1-3 roky více než 3 roky
7. Pobírání sociálních dávek považuji za ponižující: ano ne
8. V současní době:
- si aktivně hledám zaměstnání (navštěvuji firmy, odpovídám na inzeráty, ptám se známých)
 - spoléhám na zprostředkování úřadem práce
 - nehledám si zaměstnání
9. Přijal/a bych zaměstnání:
- i za minimální mzdu
 - za plat výrazně vyšší než sociální dávky
 - v současní době nechci pracovat
10. Svou současnou finanční situaci řeším:
- snažím se šetřit
 - půjčuji si peníze
 - hledám příležitostné výděvky
 - dávky sociální péče pokryjí výdaje rodiny

Po dobu pobírání sociálních dávek se vztahy v naší rodině:

11. nezměnily zlepšily zhoršily

12. Za svůj nejnaléhavější současný problém považuji:

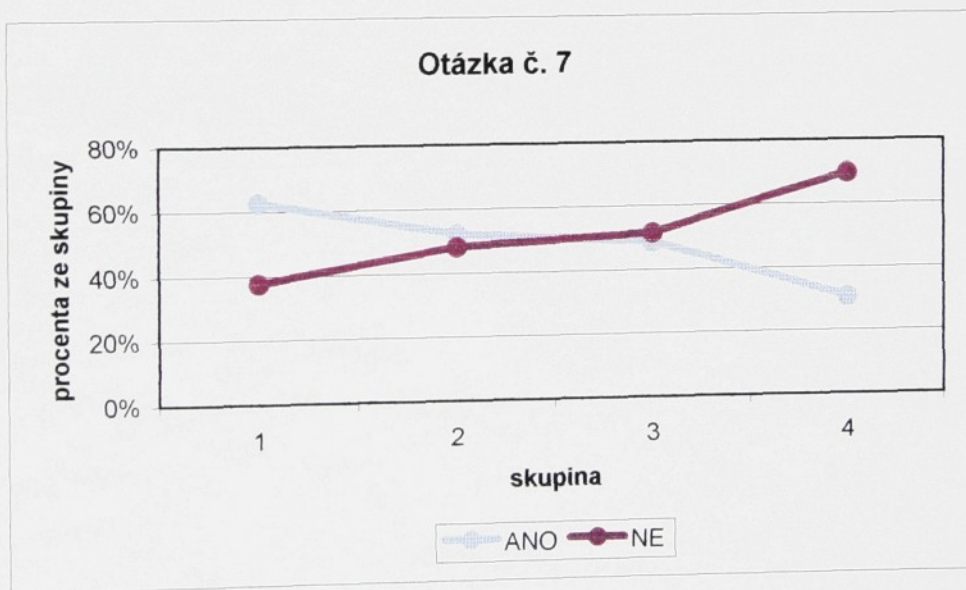
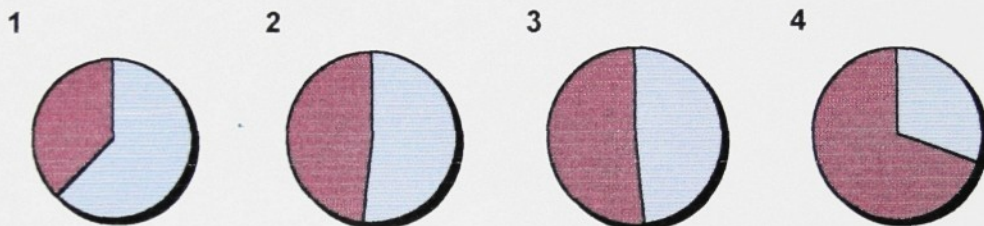
Otázka č.7

Považujete pobírání sociálních dávek za ponižující ?

skupina	ANO		NE		CELKEM
	počet	procento	počet	procento	
1	15	63%	9	38%	24
2	13	52%	12	48%	25
3	17	49%	18	51%	35
4	11	31%	25	69%	36

Skupina 1	noví žadatelé
Skupina 2	krátkodobí klienti
Skupina 3	střednědobí klienti
Skupina 4	dlouhodobí klienti

ANO
NE

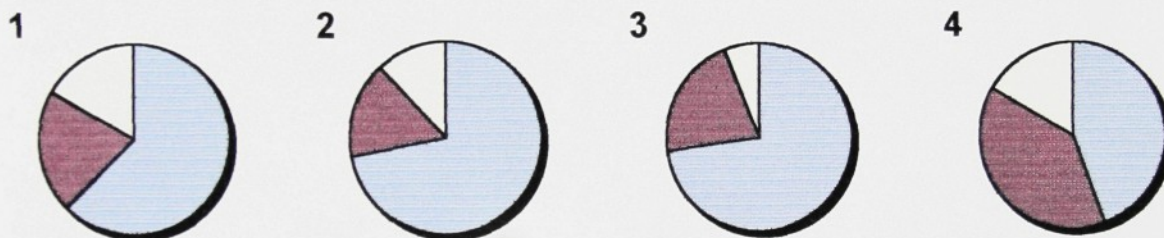
Otázka č. 8

Hledáte si zaměstnání?

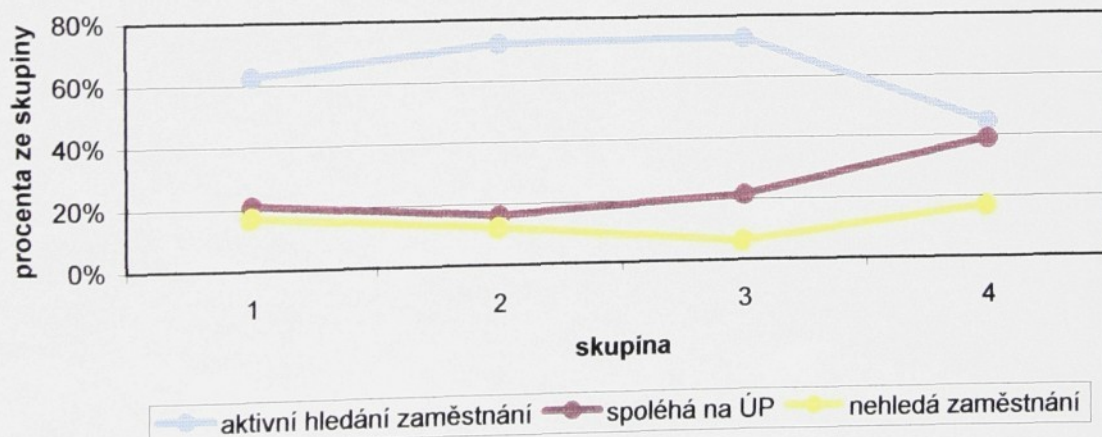
skupina	aktivní hledání zaměstnání		spoléhá na ÚP		nehledá zaměstnání		CELKEM
	počet	procento	počet	procento	počet	procento	
1	15	63%	5	21%	4	17%	24
2	18	72%	4	16%	3	12%	25
3	24	73%	7	21%	2	6%	33
4	16	44%	14	39%	6	17%	36

Skupina 1	noví žadatelé
Skupina 2	krátkodobí klienti
Skupina 3	střednědobí klienti
Skupina 4	dlouhodobí klienti

■ aktivní hledání zaměstnání
■ spoléhá na ÚP
■ nehledá zaměstnání

Otázka č 8

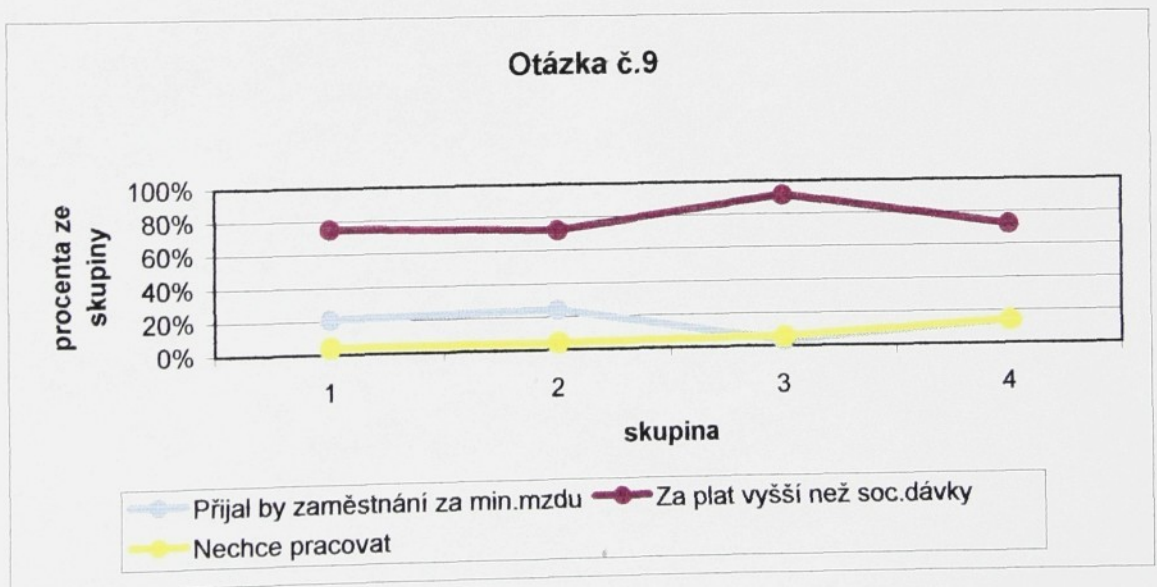
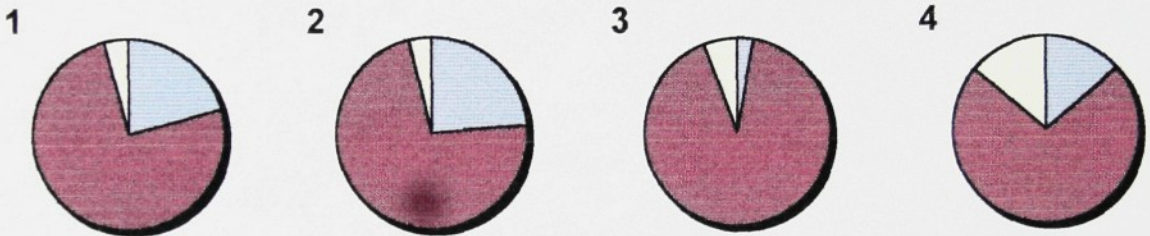
Otázka č.9

Jste ochotni pracovat za státem stanovenou minimální mzdou nebo mzdou, která je nižší než vyplácená sociální dávka ?

skupina	Přijal by zaměstnání za min.mzdu		Za plat vyšší než soc.dávky		Nechce pracovat		CELKEM
	absolutní počet	procento	absolutní počet	procento	absolutní počet	procento	
1	5	21%	18	75%	1	4%	24
2	6	24%	18	72%	1	4%	25
3	1	3%	32	91%	2	6%	35
4	5	14%	26	72%	5	14%	36

Skupina 1	nové žádosti
Skupina 2	krátkodobí klienti
Skupina 3	střednědobí klienti
Skupina 4	dlouhodobí klienti

■ Přijal by zaměstnání za min.mzdu
■ Za plat vyšší než soc.dávky
■ Nechce pracovat

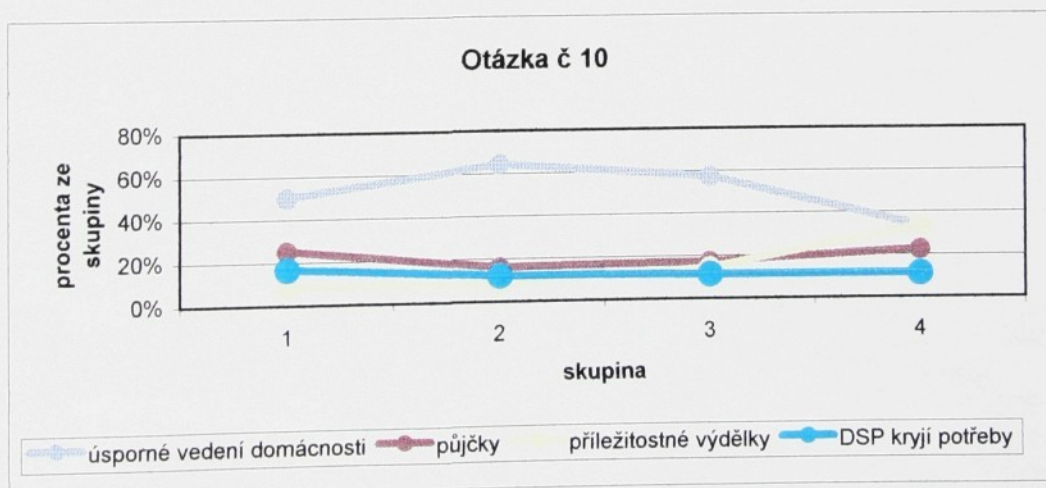
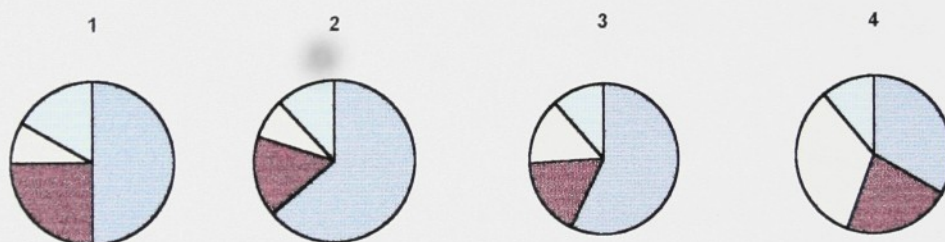
Otázka č. 10

Jak řešíte svou finanční situaci?

skupina	úsporné vedení domácnosti		půjčky		příležitostné výdělky		DSP kryjí potřeby		CELKEM
	absolutní počet	podíl (%)	absolutní počet	podíl (%)	absolutní počet	podíl (%)	absolutní počet	podíl (%)	
1	12	50%	6	25%	2	8%	4	17%	24
2	16	64%	4	16%	2	8%	3	12%	25
3	20	57%	6	17%	5	14%	4	11%	35
4	12	33%	8	22%	12	33%	4	11%	36

Skupina 1	noví žadatelé
Skupina 2	krátkodobí klienti
Skupina 3	střednědobí klienti
Skupina 4	dlouhodobí klienti

	úsporné vedení domácnosti
	půjčky
	příležitostné výdělky
	DSP kryjí potřeby rodiny

Otázka č.11

Došlo v době výplaty DSP ke změně vztahů v rodině?

skupina	Vztahy se zlepšily		Vztahy se zhoršily		vztahy se nezměnily		CELKEM
	absolutní počet	procento	absolutní počet	procento	absolutní počet	procento	
1	10	42%	5	21%	9	38%	24
2	3	12%	3	12%	19	76%	25
3	10	29%	7	20%	18	51%	35
4	2	6%	4	11%	30	83%	36

Skupina 1	noví žadatelé
Skupina 2	krátkodobí klienti
Skupina 3	střednědobí klienti
Skupina 4	dlouhodobí klienti

■ Vztahy se zlepšily
■ Vztahy se zhoršily
■ Vztahy se nezměnily

Otázka č.11

